

Η ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ! ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΜΕ

Η ιδεολογία της αγοράς

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της αντιστροφής των ρόλων που παρατηρείται σήμερα στο πολιτικό πεδίο -ορατό και στην Ελλάδα όπου η παραδοσιακή Δεξιά φαίνεται να υιοθετεί ολοένα και συχνότερα θέσεις πιο «αριστερές» σε σύγκριση με κόμματα που υποτίθεται ότι ανήκαν στον αριστερό χώρο (ΠΑΣΟΚ) ή στελέχη κομμάτων «με τη βούλα» αριστερών (Συνασπισμός), καθώς και από πρώην διανοούμενους της Αριστεράς που σήμερα παίρνουν πιο φιλελεύθερες θέσεις ακόμη και από εκείνες των νεοφιλελεύθερων κ.ο.κ.- είναι η θέση που παίρνει η «Αριστερά» και η «Δεξιά» σχετικά με τη δημοκρατία και την αγορά. Κάποτε, δηλαδή μόλις πριν δέκα περίπου χρόνια, η αντιπροσωπευτική «δημοκρατία» (σε εισαγωγικά, διότι δημοκρατία και αντιπροσώπευση είναι αντιφατικές έννοιες) ήταν στο στόχαστρο της Αριστεράς η οποία ακόμη προσέβλεπε σε εναλλακτικές μορφές λαϊκής διακυβέρνησης. Σήμερα, η ίδια φιλελεύθερη «δημοκρατία» (ή φιλελεύθερη ολιγαρχία κατά τον εύστοχο χαρακτηρισμό του Καστοριάδη), που τότε θεωρούνταν μέσο διαστρέβλωσης της λαϊκής βούλησης για χάρη των συμφερόντων των ελίτ, αγκαλιάζεται από την «Αριστερά» και μπαίνει στο στόχαστρο των νεοφιλελεύθερων ελίτ!

Έτσι η σημερινή διεθνής Αριστερά, από τον Bobbio που χαρακτηρίζει την αντιπροσωπευτική δημοκρατία ως «το μόνο τρόπο για μια αποτελε-

σματική δημοκρατία»²¹² μέχρι το Habermas, και από τους οικολόγους που κάποτε μιλούσαν για αντικόμματα και άμεση δημοκρατία μέχρι τους παλιούς αριστεριστές και σήμερα βολεμένους μεταμοντερνιστές, όλοι έγιναν φανατικοί θιασώτες της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του μαϊντανού της «κοινωνίας πολιτών». Όπως παρατηρεί ένας παλαίμαχος της πρώην «Νέας» Αριστεράς (που σήμερα προσχωρεί και αυτή στη σοσιαλδημοκρατία που εγκατέλειψαν πια οι παλιοί σοσιαλδημοκράτες για να μετακομίσουν στο σοσιαφιλελευθερισμό) «κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών (στην Αριστερά) είναι η προσυπογραφή της αρχής που διατύπωσε ένας παλιός αριστεριστής και μετέπειτα ένας από τους πατέρες του κομφορμιστικού μεταμοντερνισμού (ο Lyotard) ότι η φιλελεύθερη δημοκρατία και ο καπιταλισμός είναι ο ανυπέρβλητος ορίζοντας της εποχής μας».²¹³

Από την άλλη μεριά όμως, οι νεοφιλελεύθερες οικονομικές ελίτ οι οποίες ελέγχουν τη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, έχουν επιδοθεί σε μια εκστρατεία υποβάθμισης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας υπέρ της «οικονομικής δημοκρατίας» της αγοράς και των νέων κοινωνικών κινημάτων (οικολόγοι, φεμινίστριες κ.λπ.), προφανώς ως λιγότερο απειλητικών γι' αυτές από ό,τι ακόμη και η αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Όπως υποστηρίζει ο Thomas Frank, μια νέα ιδεολογία αναπτύσσεται από τις οικονομικές ελίτ την οποία ονομάζει «λαϊκισμό της αγοράς».²¹⁴ Σύμφωνα με την ιδεολογία αυτήν, η αγορά είναι πολύ πιο δημοκρατικός θεσμός από ό,τι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία εφόσον, εκτός από μέσο ανταλλαγής, είναι επίσης συναινετικό μέσο, ένα ισχυρό εργαλείο οικονομικής δημοκρατίας! Έτσι, η οικονομική δημοκρατία δεν είναι πια η κυριαρχία του λαού στην οικονομία, δηλαδή η ισοκατανομή της οικονομικής δύναμης,²¹⁵ αλλά το αντίθετο της, δηλαδή η καθιέρωση

212. Βλ. P. Anderson, «The affinities of Norberto Bobbio», *New Left Review*, Ιούλ.-Αύγ. 1988.

213. P. Anderson, *The Origins of Postmodernity*, Verso, 1998, σελ. 46.

214. Th. Frank, *One Market Under God*, Seeker & Warburg, 2001.

215. Βλ. *Περιοδική Δημοκρατία*, αρ. 1 (Φεβ. 2001), Εκδ. Ελεύθερος Τύπος.

της ανισοκατανομής οικονομικής δύναμης που επιφέρει η οικονομία της αγοράς η οποία όμως, σύμφωνα με τέως αριστερούς και νυν καθηγητές (αμπελο)φιλοσοφίας, εξασφαλίζει «αμοιβαίο όφελος»²¹⁶ στην πραγματικότητα, την υπερκάλυψη των αναγκών των ολίγων και την ανεπαρκή κάλυψη ακόμη και των βασικών αναγκών των πολλών.

Η τάση αυτή δεν είναι βέβαια εντελώς νέα, εφόσον από τον καιρό που άνθισε το νεοφιλελεύθερο κίνημα στους ακαδημαϊκούς κύκλους πρώτα (Σχολή Σικάγου, νεκρανάσταση του Hayek κ.λπ.) και μετά σε αυτούς των αγγλοαμερικανών επαγγελματιών πολιτικών (Thatcher, Reagan) ήδη υποστηρίζονταν παρόμοιες απόψεις (συνήθως, όμως, χωρίς αναφορές στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία) και σήμερα έχουν πια περάσει στα εγχειρίδια της θεωρίας του μανάτζμεντ για να τις παπαγαλίζουν οι τεχνοκράτες. Σύμφωνα με τις απόψεις αυτές, τα βασικά προβλήματα μιας επιχείρησης σήμερα προκαλούνται από το γεγονός ότι ο απασχολούμενος δεν έχει ατομική φωνή και είναι αντικείμενο καταπίεσης από γραφειοκρατικά συνδικάτα. Αυτό το στοιχείο, σύμφωνα με την άποψη αυτήν, δημιουργεί την επιτακτική ανάγκη «ενδυνάμωσης του ατόμου» και πάλης κατά των «οργανωμένων συμφερόντων», που σήμερα υποτίθεται ότι δεν είναι πια οι ελίτ που ελέγχουν την οικονομία της αγοράς αλλά οι... συντεχνίες, δηλαδή τα εργατικά συνδικάτα.

Στο ίδιο μήκος κύματος, το αμερικανικό περιοδικό *Newsweek*, γιορτάζοντας το τέλος του 20ού αιώνα δεν δίστασε να τον ονομάσει «λαϊκό αιώνα», με βάση το γεγονός -όπως υποστηρίζει ο συντάκτης του Kenneth Auchincloss- ότι για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία «οι απλοί άνθρωποι του λαού άλλαξαν την ιστορία». Βέβαια, για τον αρθρογράφο οι απλοί αυτοί άνθρωποι δεν ήταν οι ρώσοι εργάτες και αγρότες που πήραν μέρος στην Επανάσταση του 1917 (έστω και αν αυτή η πρώτη απόπειρα απέτυχε οικτρά) ή οι αντίστοιχοι Ισπανοί που μέχρι να συντριβούν από το διεθνή φασισμό είχαν επίσης αλλάξει την ιστορία με τις καινούργιες μορφές λαϊκής διακυβέρνησης που είχαν δημιουργήσει ούτε φυσικά οι φοιτητές και εργάτες του Μάη του '68 που, έστω για λίγες εβδομά-

216. Βλ. Δ. Δημητράκος, *Το Βήμα*, 18/2/01.

δες, είχαν δώσει δείγματα για το πώς θα μπορούσε να είναι μια άλλη κοινωνία. Αντίθετα, για τον αμερικανό αρθρογράφο, οι απλοί άνθρωποι του λαού που άλλαξαν την Ιστορία είναι οι φεμινίστριες, οι ακτιβιστές των αντιπολεμικών κινημάτων κ.λπ. και... οι επιχειρηματίες, όπως ο Bill Gates, ο πλουσιότερος άνθρωπος σήμερα στον κόσμο.

Φυσικά δεν αποτελεί έκπληξη ότι τα κινήματα που αναφέρει ο αρθρογράφος, τα οποία μαζί με το οικολογικό και άλλα παρόμοια κινήματα αποτελούν τα «νέα κοινωνικά κινήματα», δεν συνιστούν, στη σημερινή μορφή τους, καμία απειλή για τις κυρίαρχες ελίτ (γι' αυτό άλλωστε χρηματοδοτούν, άμεσα ή έμμεσα και τις ΜΚΟ που ξεπηδούν από αυτά). Όπως είναι γνωστό, η σημερινή νεοφιλελεύθερη συναίνεση²¹⁷ και οι «εύκαμπτες» αγορές εργασίας (που μόλις θεσμοποιήθηκαν και στην Ελλάδα) έχουν δημιουργήσει σοβαρά αισθήματα ανασφάλειας στους εργαζόμενους και στους νέους, όσον αφορά την ικανότητά τους να καλύψουν βασικές τους ανάγκες. Η ανασφάλεια αυτή, με τη σειρά της, έχει οδηγήσει σε μια σημαντική υποχώρηση των ριζοσπαστικών ρευμάτων μέσα στα κινήματα αυτά (όπου σήμερα έχουν επικρατήσει τα συντηρητικά ρεύματα τα οποία παίρνουν δεδομένο όλο το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο), στην ουσιαστική αποχώρηση των φοιτητών από τη δημόσια ζωή, στο μαρασμό (σε συνδυασμό με το αποδεκατισμό της εργατικής τάξης λόγω της αποβιομηχάνισης) των εργατικών συνδικάτων κ.λπ.

Το οικολογικό κίνημα ιδιαίτερα, που κάποτε έδινε την ελπίδα ενός ριζοσπαστικού «αντισυστημικού» κινήματος, σήμερα έχει καταντήσει απλώς ένα περιβαλλοντολογικό κίνημα που παίζει το ρόλο ενός ακόμη «λόμπι» στους προθάλαμους (ή ακόμη και στους θαλάμους) της εξουσίας. Έτσι, στη μεν Αμερική, εκτός από τους σχετικά λίγους που προσπάθησαν να συμμετάσχουν στο πολιτικό παιχνίδι του κατεστημένου με τον «τρίτο» υποψήφιο (Ναντέρ), οι υπόλοιποι έχουν στραφεί σε διάφορες μορφές ανορθολογισμού και μυστικισμού που συνοδεύονται με πράξεις άμεσης δράσης. Στη δε Ευρώπη οι οικολόγοι μετέχουν πια καθαρά

217. Για μια περαιτέρω ανάλυση, βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η νέα διεθνής τάξη και η Ελλάδα*, ό.π., κεφ. 1-2.

στο πολιτικό παιχνίδι της εξουσίας ή αγκαλιάζουν τη σοσιαλφιλελεύθερη ιδεολογία της «κοινωνίας των πολιτών». Τα αποτελέσματα τα είδαμε ήδη. Ο κατάπτυστος ρόλος που έπαιξαν τα ευρωπαϊκά οικολογικά κόμματα (με επικεφαλής πρώην «επαναστάτες» και νυν αξιοθρήνητους επαγγελματίες πολιτικούς τύπου Fischer, Cohn-Bendit κ.λπ.) στους εγκληματικούς βομβαρδισμούς του ΝΑΤΟ εναντίον του γιουγκοσλαβικού λαού (και όχι βέβαια του Μιλόσεβιτς, όπως παραπλανητικά ισχυρίζονται οι Πράσινοι απολογητές του ΝΑΤΟ),²¹⁸ εξάλειψε οποιαδήποτε ελπίδα ότι το Πράσινο κίνημα θα μπορούσε να παίξει έναν αντισυστημικό ρόλο στη σημερινή κοινωνία. Το γεγονός μάλιστα ότι όσα από αυτά τα κόμματα μετείχαν στις επιτιθέμενες κυβερνήσεις ουσιαστικά συναίνεσαν ακόμη και στη χρήση μιας μορφής πυρηνικών όπλων (τη στιγμή που φωνασκούν κατά της πυρηνικής ενέργειας), θέτει σε αμφισβήτηση ακόμη και τον οικολογικό-περιβαλλοντολογικό ρόλο που έχουν επιλέξει!

Η ιδεολογία των ψευτοαναγκών και η κοινωνία του θεάματος

Το θέαμα είναι ο ήλιος που ποτέ δεν βασιλεύει
στο βασίλειο της σύγχρονης παθητικότητας (G. Debord)²¹⁹

Πριν από μερικά χρόνια, ενώ η Βρετανία πενθούσε το χαμό της «πριγκίπισσας του παραμυθιού», η χώρα μας πανηγύριζε την ανάθεση των Ολυμπιακών. Και μιλώ για τη «Βρετανία» και την «Ελλάδα» έχοντας πλήρη συνείδηση του γεγονότος ότι οι γενικοί αυτοί όροι έχουν πολύ μικρό νόημα σε μια ιεραρχική κοινωνία όπου η οικονομία της αγοράς διασπά το κοινωνικό σύνολο με τις τεράστιες κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες που αναπόφευκτα δημιουργεί. Όμως στην προκειμένη περίπτωση αυτό δεν αληθεύει. Σύσσωμοι σχεδόν οι λαοί και στις δύο χώρες, ανεξάρτητα από ταξικές και άλλες διακρίσεις που διαπερνούν το κοινωνικό

218. Για το ρόλο των Πρασίνων, βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νέα Τάξη στα Βαλκάνια*, ό.π.

219. G. Debord, *Society of the Spectacle*, Black and Red, 1970.

σύνολο «μετείχε» (έστω και από την πολυθρόνα του μπροστά στην τηλεόραση) στο γενικό πένθος/πανηγύρι. Πράγμα που επιβεβαίωσε για άλλη μια φορά τον εύστοχο χαρακτηρισμό της σημερινής κοινωνίας ως «κοινωνίας του θεάματος» όπου το «θέαμα παρουσιάζεται συγχρόνως ως η ίδια η κοινωνία, ως τμήμα της κοινωνίας και ως μέσο ενοποίησης».²²⁰ Μιας ενοποίησης όμως που στην πραγματικότητα, όπως σημείωνε ο Debord, επανενώνεται χωριστό ως χωριστό, εφόσον «το θέαμα δεν είναι παρά η κοινή γλώσσα της γενικευμένης διάσπασης του κοινωνικού συνόλου και της ιδιώτευσης».

Τα παραπάνω φαινόμενα δεν είναι καθόλου περίεργα στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, όπου η ικανοποίηση πρωταρχικών ανθρώπινων αναγκών αντικαθίσταται με μίαν ασταμάτητη δημιουργία ψευτοαναγκών που τελικά ανάγονται στην πρωταρχική ψευτοανάγκη της διατήρησης της κυριαρχίας της ίδιας της οικονομίας της αγοράς. Δεν προκαλεί λοιπόν κατάπληξη ότι, με την αποφασιστική συμβολή των ΜΜΕ, μια ψευτοανάγκη δημιουργήθηκε στη Βρετανία την οποία η μοναρχία έπρεπε να ικανοποιήσει - πράγμα που έπραξε, στο βαθμό βέβαια του εφικτού. Έτσι μέσα στο γενικό πένθος και στην υστερία που καλλιεργούσαν τα ΜΜΕ (τα ίδια που προηγούμενα είχαν οδηγήσει -έστω έμμεσα- στο θάνατο της Νταϊάνας) ένα λαϊκό έντυπο μαζικής κυκλοφορίας κυκλοφόρησε με τον τίτλο «Ο λαός σας υποφέρει, μιλήστε μας κυρία».²²¹ Ο τίτλος βέβαια απευθυνόταν στη βασίλισσα Ελισάβετ η οποία μέχρι τότε έπαιρνε την εκδίκησή της για το «ρέμπελο» παιδί του κατεστημένου αποφεύγοντας να εκδηλώσει οποιοδήποτε συναίσθημα. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι ενώ ο λαϊκός τύπος (που ελέγχεται από οικονομικά ολιγοπώλια), εξανέστη για την ψευτοανάγκη του λαού, δεν αισθάνθηκε ποτέ την αντίστοιχη διάθεση να υπενθυμίσει στη βασίλισσα με παρόμοια πρωτοσέλιδα τις πραγματικές ανάγκες του λαού «της», ο οποίος πράγματι υποφέρει από τη φτώχεια, την ανεργία και την ανασφάλεια που ενέτεινε τα τελευταία 18 χρόνια ο νεοφιλελευθερισμός των συντηρητικών και συνεχίζει σήμερα ο σοσιαφιλελευθερισμός του «νέου» Εργατικού Κόμματος.

220. Ό.π.

221. *Daily Mirror*, 4/9/97.

Όμως η υπενθύμιση μιας πραγματικής ανάγκης, την οποία, μάλιστα δεν είναι σε θέση να ικανοποιήσει η σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, είναι ασύμβατη με την κοινωνία του θεάματος και ως τέτοια δεν έχει θέση στους πρωτοσέλιδους τίτλους των λαϊκών εντύπων. Και αυτό τη στιγμή που στη Βρετανία:

- ο αριθμός των ανθρώπων κάτω από την επίσημη γραμμή φτώχειας από 5 εκ. το 1979 είχε φθάσει τα 14 εκ. το 1993²²²
- το ένα τρίτο των παιδιών ανήκε σε φτωχές οικογένειες,²²³ πράγμα που σημαίνει ότι είχαν τις μισές πιθανότητες από τα παιδιά της ανώτερης κοινωνικής τάξης να ενηλικιωθούν²²⁴
- το ποσοστό θνησιμότητας μεταξύ των φτωχών Βρετανών ηλικίας 25-39 ετών ήταν πενταπλάσιο από αυτό των ανώτερων κοινωνικών τάξεων²²⁵ και οι θάνατοι από καρδιακά νοσήματα στους φτωχούς ήταν τριπλάσιοι από αυτούς στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις²²⁶
- τα παιδιά των φτωχών, ιδιαίτερα στις περιοχές με υψηλά ποσοστά ανεργίας, είχαν 7% πιθανότητες να μπουν στο πανεπιστήμιο, έναντι 73% που είχαν τα παιδιά από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις²²⁷
- οι άστεγοι νέοι ηλικίας 16-25 ετών ανέρχονταν στους 150.000 με 250.000,²²⁸ ενώ συγχρόνως 790.000 σπίτια παρέμειναν ακατοίκητα.²²⁹

Αντίστοιχα στην Ελλάδα, η οικονομική ελίτ, που σε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο στηριζόταν βασικά στις επενδύσεις στον κατασκευαστικό κλάδο για να εξασφαλίσει την επιβίωσή της,²³⁰ καλλιέργησε συστηματικά την ψευτοανάγκη της ανάθεσης των Ολυμπιακών στη χώρα μας, εκμεταλλευόμενη το λαϊκό συναίσθημα για κάποια «πρωτιά» μέσα στη

222. The Stationary Office, *Households Below Average Income*, 1996.

223. Eurostat, *Statistics in focus*, 1997/6.

224. Hilary Graham, «Health Variations Program», *The Guardian*, 25/6/97.

225. Dr. R. Smith, *The Guardian*, 26/2/97.

226. Desmond Julian, «National Heart Forum», *The Guardian*, 24/7/97.

227. P. Batey and P. Brown, «Higher Education Funding Council for England», *The Guardian*, 19/4/97.

228. *The Guardian*, 2/4/97.

229. B. Lawrence, «Empty Home Agency», *The Guardian*, 17/2/97.

230. Τ. Φωτόπουλος, *Η νέα διεθνής τάξη και η Ελλάδα*, ό.π., κεφ. 2.

γενική οικονομική και πολιτιστική παρακμή. Και αυτό έχοντας πλήρη επίγνωση του γεγονότος ότι η πρωτιά αυτή όχι μόνο δεν επρόκειτο να βελτιώσει την ποιότητα ζωής του μέσου Έλληνα από οικονομική και περιβαλλοντική άποψη αλλά, αντίθετα, ήταν βέβαιο ότι θα τη χειροτέρευε. Διότι, βέβαια, δεν χρειαζόταν βαθιά γνώση της οικονομίας για ν' αντιληφθεί κανείς ότι τα έργα υποδομής που θα εκτελούνταν για την Ολυμπιάδα, είτε ήταν νέα (αθλητικές εγκαταστάσεις, νέα οδικά δίκτυα κ.λπ.) είτε αφορούσαν την επιτάχυνση και ολοκλήρωση έργων που είχαν ήδη αρχίσει (μετρό, αεροδρόμιο):

- θα είχαν βραχυπρόθεσμα μόνο θετικά αποτελέσματα στο ρυθμό ανάπτυξης εφόσον, με το να μη συμβάλουν στην επέκταση και αναδιάρθρωση της παραγωγικής δομής της χώρας, θα διαιώνιζαν το τεράστιο άνοιγμα μεταξύ εγχωρίου παραγωγικού δυναμικού και κατανάλωσης το οποίο φανερώνει το χρόνιο και συνεχώς διογκούμενο έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο
- μακροπρόθεσμα, θα ενίσχυαν το στρεβλό επενδυτικό πρότυπο που χαρακτήριζε ολόκληρη την μεταπολεμική «ανάπτυξη», πράγμα που θα έχει ακόμα χειρότερες οικονομικές συνέπειες σε σύγκριση με την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1950-70), διότι, τότε μιν, το κατασκευαστικό μπουμ επέτρεπε μια ταχεία εσωστρεφή «ανάπτυξη» (χάρη στην προστατευόμενη εσωτερική αγορά²³¹), ενώ το σημερινό αντίστοιχο μπουμ θα είναι θνησιγενές, εφόσον, με δεδομένη την παραγωγική δομή, θα μεγαλώσει ακόμη περισσότερο το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο καθώς και την πραγματική απόκλιση από τις άλλες χώρες της ΕΕ (σε όρους παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας κ.λπ.)
- δεν επρόκειτο να συμβάλουν, παρά μόνο πρόσκαιρα, στην απασχόληση τη στιγμή που το ποσοστό ανεργίας είναι διψήφιο, ενώ το πρόβλημα της απασχόλησης των νέων είναι πια εκρηκτικό και η αναλογία των πτυχιούχων ανέργων αυξάνεται ταχύτατα²³²
- δεν επρόκειτο να βοηθήσουν τα 2,3 εκ. φτωχών (σχεδόν το ένα τέ-

231. Τ. Φωτόπουλος, *Η νεοφιλελεύθερη συναίνεση και η κρίση της οικονομίας ανάπτυξης*, Γόρδιος, 1993, κεφ. 13.

232. *Το Βήμα*, 15/6/97.

ταρτο του πληθυσμού) εφόσον όχι μόνο δεν επρόκειτο να βελτιώσουν την τεράστια ανισότητα στην κατανομή εισοδήματος στην Ελλάδα²³³ αλλά αντίθετα θα τη χειροτέρευαν, δεδομένου ότι πολύ λίγοι θα μπορούσαν να ωφεληθούν από αυτά (μεγαλοκατασκευές, προμηθευτές, ξενοδόχοι, εισαγωγείς, διαφημιστές κ.λπ.)

- στο βαθμό που οι Ολυμπιακοί θα επιβάρυναν τον προϋπολογισμό (πράγμα πολύ πιθανό, αν κρίνουμε από την εμπειρία άλλων πόλεων) η συνέπεια θα ήταν η συνέχιση της «άθλιας κατάστασης στην παιδεία, την υγεία και τις κοινωνικές δαπάνες γενικότερα.
- Θα είχαν αρνητικές συνέπειες στο ήδη βεβαρημένο (εξαιτίας της προηγούμενης οικοδομικής δραστηριότητας) περιβάλλον της Αττικής, ιδιαίτερα μάλιστα αν ληφθεί υπόψη ότι πόλεις με πλήρες μετρό (όχι σαν το υποτυπώδες υπό κατασκευή αθηναϊκό μετρό που σίγουρα δεν θα λύσει το κυκλοφοριακό πρόβλημα) κάθε άλλο παρά μπόρεσαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της ρύπανσης.

Παρ' όλα αυτά, η ελληνική κοινωνία του θεάματος πέτυχε την ενοποίηση όλων από την πολυεκατομμυριούχο πρόεδρο της επιτροπής διεκδίκησης μέχρι τον άνεργο νέο με το αβέβαιο μέλλον, από την οικονομική ελίτ που έδειξε τον ενθουσιασμό της με το μπουμ στο Χρηματιστήριο μέχρι την «πλέμπα» που ζει κάτω από τη γραμμή της φτώχειας. Στη σημερινή κοινωνία της νεοφιλελεύθερης συναίνεσης, ακόμη περισσότερο από ό,τι συνέβαινε προηγουμένως, το θέαμα παίρνει τη θέση της πραγματικότητας, η ψευτοανάγκη υποκαθιστά την πραγματική ανάγκη. Μόνο έτσι άλλωστε «νομιμοποιούνται» οι σοσιαφιλελεύθεροι να μιλούν για τη «νέα» Βρετανία ή τη «νέα» Ελλάδα που κτίζουν...

Το τέλος του μύθου της Προόδου

Ποιο είναι το σημαντικότερο στοιχείο που χαρακτηρίζει τους τελευταίους αιώνες της χιλιετίας που πέρασε; Κατά τη γνώμη μου, το στοιχείο αυτό είναι η μυθοποίηση της Προόδου που άρχισε εδώ και διακόσια πε-

233. Eurostat, ό.π.

ρίπου χρόνια και αποτέλεσε το βασικό χαρακτηριστικό του Διαφωτισμού αλλά και των κύριων ιδεολογιών που ο ίδιος γέννησε (δηλαδή του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού), καθώς και η σημερινή κατάρρευση του μύθου της Προόδου. Το βασικό γεγονός που χαρακτήριζε τη μετάβαση από την «παραδοσιακή» κοινωνία στη σύγχρονη κατά τους τελευταίους δυο αιώνες δεν ήταν, όπως συνήθως υποστηρίζεται, η βιομηχανική επανάσταση η οποία, σε συνθήκες που θα επέτρεπαν το συλλογικό έλεγχο πάνω στα μέσα παραγωγής, θα μπορούσε να είχε οδηγήσει σε μια τελείως διαφορετική κοινωνία. Όμως η συγκεκριμένη ταξική διάρθρωση που είχε ήδη δημιουργηθεί απέτρεπε κάτι τέτοιο με αναπόφευκτη συνέπεια τις δυο κοσμοϊστορικές θεσμικές αλλαγές που σημάδεψαν τη ρήξη με την παραδοσιακή κοινωνία: μια οικονομική και μια πολιτική. Η οικονομική αλλαγή αφορούσε τη θεσμοποίηση της οικονομίας της αγοράς που συνέβη, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, όταν οι «αγορές» της παραδοσιακής κοινωνίας μετατράπηκαν βαθμιαία, με την αποφασιστική κρατική υποστήριξη, στο ουσιαστικά αυτορρυθμιζόμενο «σύστημα» της οικονομίας της αγοράς, όπου οι κοινωνικοί έλεγχοι πάνω στις αγορές ελαχιστοποιούνται - σύστημα, που ξεκινώντας από την Ευρώπη, σήμερα έχει «κατακτήσει» όλο τον κόσμο. Η πολιτική αλλαγή αφορούσε την παράλληλη καθιέρωση της αμερικανικής αντίληψης της «δημοκρατίας», της αντιπροσωπευτικής «δημοκρατίας», που σήμερα έχει γενικευθεί, αντικαθιστώντας την κλασική έννοιά της, η οποία γεννήθηκε σε αυτό τον τόπο.

Οι παραπάνω θεσμικές αλλαγές σήμαιναν τον οριστικό διαχωρισμό της κοινωνίας από την οικονομία και την πολιτεία και είχαν ως τελικό αποτέλεσμα την καθιέρωση της δυτικής ηγεμονίας (οικονομικής, πολιτικής αλλά και πολιτιστικής-ιδεολογικής) σε παγκόσμιο επίπεδο. Εάν σταθούμε ιδιαίτερα στην ιδεολογική-πολιτιστική ηγεμονία, το θεμελιακό στοιχείο που στήριζε αυτή την ηγεμονία ήταν οι ιδέες του Διαφωτισμού που είχαν αναπτυχθεί στην Ευρώπη του 17ου και 18ου αιώνα. Οι ιδέες δηλαδή που επανέφεραν τον κλασικό ελληνικό ορθολογισμό στην αντίληψη του εαυτού μας ως τμήμα του σύμπαντος, μετά από ένα σκοταδιστικό διάλειμμα που κράτησε σχεδόν δύο χιλιετίες! Σύμφωνα με τις ιδέες αυτές, οι στόχοι του ορθολογικού ανθρώπου της σύγχρονης κοινωνίας δεν ορίζονται ετε-

ρόνομα από κάποιες «ιερές» Γραφές αλλά από τον ίδιο τον άνθρωπο και συνοψίζονται στο τρίπτυχο «γνώση-ελευθερία-ευτυχία». Ήταν δε ακριβώς η επιτυχημένη εφαρμογή του ορθολογισμού - μέσω των μαθηματικών και των θετικών επιστημών- στην τεχνολογία που δημιούργησε το μύθο της συνεχούς (γραμμικής ή διαλεκτικής) Προόδου.

Δεν ήταν φυσικά περίεργο ότι ο μύθος αυτός αγκαλιάστηκε αμέσως από τα προνομιούχα κοινωνικά στρώματα της οικονομίας της αγοράς, καθώς και από τη φιλελεύθερη ιδεολογία που τα εξέφραζε, εφόσον η δυναμική του συστήματος αυτού, δηλαδή η οικονομική ανάπτυξη, ήταν απόλυτα συμβατή με την έννοια της Προόδου. Εκείνο που ήταν περισσότερο περίεργο ήταν το γεγονός (στο οποίο δεν μπορούμε να επεκταθούμε εδώ) ότι τον ίδιο μύθο αγκάλιασαν και τα μη προνομιούχα κοινωνικά στρώματα που ήταν αντίθετα στην αγοραιοποίηση, καθώς και η σοσιαλιστική ιδεολογία, με αποτέλεσμα τα καθεστώτα του «υπαρκτού» να υιοθετήσουν την ίδια αναπτυξιακή ιδεολογία οδηγώντας αναπόφευκτα στις γνωστές αντιφάσεις μεταξύ της σοσιαλιστικής ηθικής και της οικονομίας ανάπτυξης που κατέληξαν στην κατάρρευσή τους.

Κατά το τελευταίο όμως τέταρτο του αιώνα η ιδεολογία της ανάπτυξης και συνακόλουθα η ίδια η έννοια της Προόδου τέθηκαν σε ριζική αμφισβήτηση. Σε αυτό συνέβαλαν μια σειρά από αλλαγές τόσο στον τομέα της επιστήμης και της ιδεολογίας όσο και στις αντικειμενικές συνθήκες. Όσον αφορά τις πρώτες, η «βεβαιότητα» του νευτώνειου μοντέλου που καθόριζε τις θετικές επιστήμες και κατ' επέκταση τις κοινωνικές αντικαταστάθηκε από την αβεβαιότητα των σημερινών πιθανοκρατικών μοντέλων, της θεωρίας του χάους και της πολυπλοκότητας. Πρώτο θύμα της αλλαγής αυτής ήταν η «αντικειμενική αλήθεια» που υποτίθεται εξέφραζαν οι «επιστημονικές» θεωρίες (είτε ορθόδοξες είτε μαρξιστικές) για την κοινωνική και οικονομική εξέλιξη. Όσον αφορά τις αντικειμενικές εξελίξεις, η δυναμική του συστήματος της οικονομίας της αγοράς οδήγησε μεν σε μια πρωτόγνωρη οικονομική ανάπτυξη αλλά και σε μια πρωτοφανή οικονομική ανισότητα και συγκέντρωση πλούτου τόσο μεταξύ Βορρά και Νότου όσο και στο εσωτερικό τους. Η Πρόοδος επομένως αποδείχτηκε ότι αφορούσε τους λίγους πάνω στον πλανήτη που έτυχε να γεννηθούν στις χώρες ή/και από τους γονείς «που έπρεπε».

Η ίδια δυναμική του συστήματος κατέδειξε ότι η φοβερά άνιση αυτή Πρόοδος είχε και ένα καθολικό αποτέλεσμα: την καταστροφή του περιβάλλοντος την οποία πληρώνουμε όλοι σήμερα, μολονότι βέβαια σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό οι μη προνομιούχοι σε σχέση με τους προνομιούχους. Παράλληλα, η Πρόοδος σε όρους τεχνολογικής προόδου έδειξε ότι δεν έχει σχέση με την πρόοδο σε όρους ελευθερίας. Το γεγονός ότι όλοι οι ενήλικοι ψηφίζουν δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι πολίτες σήμερα απλώς αποδέχονται παθητικά τις επιλογές των ελίτ τους, ενώ αυτοί που χαρακτηρίζονταν ως πολίτες στην κλασική Αθήνα (που δεν κατάφερε βέβαια ποτέ να γίνει πλήρης πολιτική και οικονομική δημοκρατία για όλους τους κατοίκους της) έκαναν οι ίδιοι τις επιλογές που διαφέντευαν τη ζωή τους. Η ιστορία επομένως δεν θεμελιώνει την ύπαρξη μιας προοδευτικής διαδικασίας προς μια ελεύθερη κοινωνία, που διασφαλίζει τον υψηλότερο βαθμό ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας στο πολιτικό, στο οικονομικό και στο κοινωνικό επίπεδο αλλά, αντίθετα, χαρακτηρίζεται από σκαμπανεβάσματα χωρίς καμία μακροπρόθεσμη «τάση»: από την κλασική φιλοσοφία και δημοκρατία, στον αποβλακωτικό θρησκευτικό δογματισμό και τα απολυταρχικά καθεστώτα του δυτικού και του βυζαντινού Μεσαίωνα και από εκεί στη σημερινή παντοκρατορία της αγοράς και των πολυεθνικών. Τέλος, όσον αφορά την ηθική πρόοδο, δηλαδή την εξέλιξη προς ηθική βελτίωση σε σχέση με την αμοιβαιότητα, την αλληλεγγύη κ.λπ., είναι πια γενικά αποδεκτό ότι η όποια υλική πρόοδος δεν συνοδεύτηκε από μια αντίστοιχη ηθική πρόοδο. Αντίθετα, η εγκαθίδρυση της σύγχρονης κοινωνίας συνοδεύτηκε από μια σαφή τάση προς αυξανόμενο εγωισμό και ανταγωνισμό και από τον ευτελισμό της ανθρωπίνης ύπαρξης στα σημερινά δουλοπάζαρα για μετανάστες ή στα μαζικά κολαστήρια που λέγονται φυλακές, όπου κλειδώνονται οι πιο «άτακτοι» από τους μη προνομιούχους, για να μην αναφέρω τις «ελαστικές» αγορές εργασίας όπου η επιβίωση εξαγοράζεται με το στρες της ανασφάλειας.

Όμως, η σημερινή κατάρρευση του μύθου της Προόδου δεν σημαίνει φυσικά ότι θα πρέπει να επανέλθουμε στο θρησκευτικό σκοταδισμό, όπως προτείνουν οι δικοί μας ελληνορθόδοξοι που επαναφέρουν το λαό μας στο βυζαντινό Μεσαίωνα, ή γενικότερα στον ανορθολογισμό, όπως προτείνουν τα διάφορα ρεύματα στη Δύση (Νέα Εποχή, ταοϊσμός κ.λπ.)

που ξεπέρασαν μεν το δυτικό θρησκευτικό ανορθολογισμό για να πέσουν όμως σε... εξωτικά παρακλάδια του ανορθολογισμού. Άλλο πράγμα είναι να επικρίνει κάποιος την επιστήμη και την τεχνολογία, όπως εξελίχτηκαν τα τελευταία διακόσια χρόνια, όχι άσχετα βέβαια από τις συνθήκες στις οποίες αναπτύσσονταν (δηλ. τις συνθήκες που απαιτούσαν την ικανοποίηση των αναγκών του συστήματος της οικονομίας της αγοράς) και διαφορετικό να επικρίνει τις ίδιες τις πηγές γνώσης που, όσον αφορά τη φυσική και κοινωνική πραγματικότητα, δεν μπορεί παρά να είναι ο Λόγος και τα δεδομένα των αισθήσεων και όχι κάποια... θεία Αποκάλυψη. Ακόμη, είναι προφανώς άλλο να απορρίπτει κάποιος την ύπαρξη μιας και μοναδικής Αλήθειας και εντελώς διαφορετικό να συμπεραίνει ότι όλες οι παραδόσεις, είτε στηρίζονται στην πραγματική φιλοσοφία (δηλ. την αμφισβήτηση) είτε στο δόγμα, είτε είναι από τη φύση τους δημοκρατικές είτε ολιγαρχικές, είναι ισότιμες. Εάν υπήρξε κάποια πρόοδος το τελευταίο τέταρτο του αιώνα ίσως αυτή συνίσταται στο γεγονός ότι αναγνωρίζεται πια ευρύτατα πως το ίδιο το περιεχόμενο της Προόδου είναι θέμα συνειδητής επιλογής μεταξύ διαφορετικών παραδόσεων (με κριτήριο που δεν μπορεί να είναι άλλο από αυτό της ατομικής και κοινωνικής αυτονομίας) και όχι αποτέλεσμα κάποιων αδήριτων αντικειμενικών «νόμων» κοινωνικής ή φυσικής εξέλιξης ή κάποιων θείκων δογμάτων.

Η ιδεολογία των ιδιωτικοποιήσεων

Τα τελευταία χρόνια η σοσιαλφιλελεύθερη κυβέρνηση, με την αξιωματική αντιπολίτευση να υπερθεματίζει και την άτυπη αντιπολίτευση των νεορθόδοξων και πατριωτών (όπως εκπροσωπείται από τον... προκαθήμενο της εκκλησίας) σιωπηρά να εγκρίνει, προχωρεί ακάθεκτα στο πρόγραμμα των «διαρθρωτικών» αλλαγών. Στο πρόγραμμα δηλαδή που εντάσσει πλήρως τη χώρα μας στη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς: ιδιωτικοποιήσεις, ελαστικοποίηση αγορά εργασίας, πετσόκομμα κοινωνικού μισθού κ.λπ. Είναι το πρόγραμμα που εφαρμόζουν σήμερα οι οικονομικές ελίτ ανά τον κόσμο με βάση τις προδιαγραφές της υπερεθνικής ελίτ, όπως εκφράζονται μέσω του ΔΝΤ, της Διεθνούς Τράπεζας,

της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου κ.λπ. Από τη σκοπιά αυτήν, είναι χαρακτηριστικό ότι ο νέος προκαθήμενος της εκκλησίας μιλά γενικά και αόριστα για παγκοσμιοποίηση παραλείποντας βέβαια να αναφερθεί στο ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς που επιβάλλει τις παραπάνω διαρθρωτικές αλλαγές. Φυσικά δεν θα περίμενε κανείς από τον αρχιεπίσκοπο να θέσει τέτοια θέματα τη στιγμή μάλιστα που σήμερα δεν το κάνουν ούτε πρώην μαρξιστές και αριστεριστές και νυν επανακάψαντες στην «πατρίδα και την ορθοδοξία».²³⁴ Πράγμα βέβαια καθόλου τυχαίο, εφόσον εκείνο που ενδιαφέρει πραγματικά τους νεοορθόδοξους και υπερπατριώτες σε σχέση με τη διεθνοποίηση της οικονομίας της αγοράς δεν είναι οι χιλιάδες άνεργοι και φτωχοί που θα προστεθούν στις στρατιές των ήδη υπαρχόντων, ως άμεση συνέπεια των «διαρθρωτικών» αλλαγών, και η συνακόλουθη παραπέρα έκρηξη της ανισότητας. Εκείνο που τους ενδιαφέρει πραγματικά είναι ότι η διεθνοποίηση αποτελεί απειλή κατά του έθνους, διότι εκφράζει μίαν «απόπειρα αποσύνδεσης Ορθοδοξίας και Ελληνισμού»! Αντίστοιχα, οι «εκσυγχρονιστές» πανεπιστημιακοί, βουλευτές κ.λπ., που θέτουν δειλά θέμα διαχωρισμού κράτους και εκκλησίας για χάρη του εκσυγχρονισμού «μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ», απλώς δικαιώνουν το χαρακτηρισμό τους ως «ευρωλιγούρηδων» που τους προσάπτουν οι νεοορθόδοξοι.

Όμως, αν αφήσουμε τις εύγλωττες «παραλείψεις» των νεοορθόδοξων και υπερπατριωτών, πώς δικαιολογούν οι σοσιαφιλελεύθεροι τις ιδιωτικοποιήσεις και τι διδάσκει η σχετική διεθνής εμπειρία; Δεν θα αναφερθώ στα δήθεν οφέλη από τις ιδιωτικοποιήσεις στο μικροοικονομικό επίπεδο των επιχειρήσεων και το μακροοικονομικό της οικονομίας γενικότερα, πράγμα που ήδη έκανα παλαιότερα.²³⁵ Ακόμη, δεν θα επαναλάβω τα στοιχεία που δείχνουν ότι η αύξηση της αποδοτικότητας των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων, όπως έδειξε η βρετανική εμπειρία, οφείλεται κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, στη μείωση της εργατικής τους δύναμης

234. Βλ., για παράδειγμα, Γ. Καραμπελιάς, Κ. Ζουράρις κ.ά. στο περιοδικό *Αρδην*, τ. 11.

235. Τ. Φωτόπουλος, *Η νεοφιλελεύθερη συναίνεση και η κρίση της οικονομίας ανάπτυξης*, ό.π., κεφ. 4.

που κάποτε έφθανε και το 50%.²³⁶ Πράγμα, βέβαια, που σημαίνει ότι αποτελεί απόπειρα εξαπάτησης των εργαζόμενων ο ισχυρισμός της κυβέρνησης ότι θα εξασφαλίσει τις δουλειές των απασχολούμενων στις υπό ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεις. Θα αναφερθώ μόνο στα «επιχειρήματα» του τσαρίσκου της οικονομίας για τα οφέλη των ιδιωτικοποιήσεων σε ημερίδα που οργάνωσε το Ινστιτούτο Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (1998). Σύμφωνα, λοιπόν, με τον υπουργό Εθνικής Οικονομίας, η κυβερνητική πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων στηρίζεται σε δυο λόγους. Πρώτον, στη δυνατότητα που προσφέρουν οι ιδιωτικοποιήσεις για την άντληση φθηνών κεφαλαίων, μέσω του Χρηματιστηρίου, από τον ιδιωτικό τομέα - πράγμα ιδιαίτερα χρήσιμο τη στιγμή που η μέσω της φορολογίας άντληση πόρων «έχει εξαντλήσει τα όριά της». Δεύτερον, στη δυνατότητα βελτίωσης της ποιότητας των διοικήσεων των επιχειρήσεων που προσφέρει η έκθεσή τους «στον έλεγχο και το μάτι της αγοράς».

Όσον αφορά το πρώτο επιχείρημα, είναι γνωστό από τη βρετανική εμπειρία ότι τα μεν κέρδη των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων αυξήθηκαν κατακόρυφα, αλλά όχι όμως και οι επενδύσεις σε αυτές. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των επιχειρήσεων παροχής νερού που υποτίθεται ότι ιδιωτικοποιήθηκαν ακριβώς για να δημιουργηθεί μια ροή επενδύσεων προς τις επιχειρήσεις αυτές που χρησιμοποιούσαν ένα απαρχαιωμένο δίκτυο το οποίο χαρακτήριζαν τεράστιες διαρροές. Οι επενδύσεις, με τη σειρά τους, θα σήμαιναν καλύτερη ποιότητα υπηρεσιών και χαμηλότερους λογαριασμούς για τους καταναλωτές. Στην πραγματικότητα, όμως, τίποτα από αυτά δεν συνέβη. Όπως αποκάλυψε έρευνα ανεξάρτητου οργανισμού, ο μέσος λογαριασμός νερού αυξήθηκε (σε πραγματικές τιμές) περίπου κατά 42% στα επτά χρόνια της ιδιωτικοποίησης. Την ίδια περίοδο, τα κέρδη έφθασαν τα 10 δις στερλίνες, ενώ τα μερίσματα στους μέτοχους ξεπέρασαν τα 4 δις στερλίνες²³⁷ Όσον αφορά δε τις επενδύσεις, τα αποτελέσματα είναι τόσο άθλια ώστε ακόμη και η σοσιαφιλελεύθερη κυβέρνηση Blair αναγκάστηκε να

236. Τ. Φωτόπουλος, *Η νέα διεθνής τάξη και η Ελλάδα*, ό.π., σελ. 70-75.

237. Centre for the study of regulated industries, *The Guardian*, 5/12/96.

καταδικάσει την ουσιαστική ανυπαρξία επενδύσεων και υποσχέθηκε να επιβάλει υποχρεωτικούς στόχους για την ετήσια μείωση των διαρροών.²³⁸ Ενδεικτικά, το 1994-95, τα κέρδη ανήλθαν σε 1.700 εκ. στερλίνες, ενώ οι επενδύσεις μόλις έφθασαν τα 460 εκ.²³⁹ Και όλα αυτά, με παράλληλες μαζικές απολύσεις προσωπικού. Παρόμοια, η επιχείρηση γκαζιού μείωσε μεν τους λογαριασμούς, όταν η κατακραυγή για τα υπέρογκα κέρδη και τις σκανδαλώδεις αυξήσεις μισθών στους διευθυντές της έφθασαν στο κατακόρυφο, αλλά παράλληλα απέλυσε 23.000 εργάτες μέσα σε τρία χρόνια και απείλησε να απολύσει άλλες 20.000, αν συνεχιστούν οι πιέσεις των διοικητικών αρχών για παραπέρα μειώσεις τιμών.²⁴⁰

Όσον αφορά το δεύτερο επιχείρημα του ΥΠΕΘΟ, δηλαδή ότι η ιδιωτικοποίηση βελτιώνει την ποιότητα των διοικήσεων των επιχειρήσεων εφόσον τις εκθέτει στον ανταγωνισμό, στην πραγματικότητα αυτό που συμβαίνει είναι ότι μόνο οι μισθοί των διευθυντών των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων αυξάνουν στα επίπεδα των αντίστοιχων ιδιωτικών επιχειρήσεων, όχι όμως και η αποδοτικότητά τους. Έτσι, μεταξύ 1990 και 1995 οι μισθοί των διευθυντών των βρετανικών επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας αυξήθηκαν πενταπλάσια από τους μισθούς του προσωπικού τους. Σύμφωνα όμως με έρευνα του Βρετανικού Πανεπιστημίου Γουώργουικ δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι η πελώρια αύξηση των διευθυντικών μισθών οδηγεί σε αντίστοιχη αύξηση της παραγωγικότητάς τους.²⁴¹

Γενικά, με βάση τη βρετανική εμπειρία, μπορούμε τώρα να καταλήξουμε σε μερικά συμπεράσματα για τα πιθανά αποτελέσματα των ιδιωτικοποιήσεων στην Ελλάδα, που πιθανότατα βέβαια θα είναι ακόμη χειρότερα από εκείνα της Βρετανίας, λόγω της σχετικά υπανάπτυκτης παραγωγικής και χρηματοπιστωτικής δομής στη χώρα μας που φανερώνει το γεγονός ότι έχουμε το χειρότερο εμπορικό ισοζύγιο, τη μεγαλύτερη (και ταχύτερα αυξανόμενη) ανεργία νέων μέσα στην ΕΕ κ.λπ. Τα κέρδη και η

238. A. Barnett, *The Observer*, 25/5/97.

239. *The Observer*, 13/8/95.

240. *The Guardian*, 14/5/96.

241. *The Guardian*, 1/3/95.

αποδοτικότητα αυξήθηκαν παντού μετά τις ιδιωτικοποιήσεις, παράλληλα και σε αντιστοιχία με τις απολύσεις προσωπικού. Όμως, τα αυξημένα κέρδη σπάνια μεταφράστηκαν σε αυξημένες επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό τους και συνακόλουθα σε μειωμένους λογαριασμούς και καλύτερες υπηρεσίες στους καταναλωτές (γι' αυτό και τα παράπονα των καταναλωτών μετά τις ιδιωτικοποιήσεις έχουν σπάσει κάθε ρεκόρ). Αυτό που συμβαίνει συνήθως είναι ότι η διόγκωση των κερδών σημαίνει απλώς μεγαλύτερα μερίσματα στους μέτοχους, πράγμα που αυξάνει μεν τη τιμή των μετοχών στο Χρηματιστήριο αλλά δεν συμβάλλει βέβαια στην εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, για το οποίο υποτίθεται ότι κόπτονται οι σοσιαφιλελεύθεροι.

Με βάση την εμπειρία αυτή δεν είναι περίεργο ότι οι ιδιωτικοποιήσεις στην Ελλάδα, αλλά και παντού, συνοδεύονται από μια συστηματική προσπάθεια υπονόμησης των δικαιωμάτων των εργαζόμενων. Είτε αυτό γίνεται νομοθετικά, όπως για παράδειγμα έγινε στη Βρετανία είτε/και άτυπα με την απειλή της ανεργίας. Δεν είναι λοιπόν εκπληκτική η συμβουλή του προέδρου μιας ιδιωτικοποιημένης επιχείρησης νερού στους μάνατζερ των βρετανικών σιδηρόδρομων: «η μόνη μέθοδος για μια επιτυχή ιδιωτικοποίηση είναι ο αφανισμός ή ο ευνουχισμός των συνδικάτων».²⁴² Πολιτική την οποία έμμεσα εφαρμόζει και η «σοσιαλιστική» μας κυβέρνηση, όταν προσπαθεί να στρέψει τους καταναλωτές, που υποτίθεται θα ωφεληθούν από τις ιδιωτικοποιήσεις των ΔΕΚΟ, κατά των εργαζόμενων σ' αυτές. Όπως έχω αναπτύξει αλλού,²⁴³ ίσως η μόνη λύση για την εξασφάλιση της απασχόλησης των εργαζόμενων, αλλά και της ποιοτικής ικανοποίησης των αναγκών των καταναλωτών, να είναι η δημιουργία ενός κινήματος πολιτών για να περιέλθουν οι ΔΕΚΟ στον έλεγχο των δήμων. Η παράλληλη δημιουργία αμεσοδημοκρατικών θεσμών στους δήμους, που θα έδιναν τον έλεγχο των δήμων και των δημοτικοποιημένων επιχειρήσεων στους ίδιους τους δημότες, θα επέτρεπε τη

242. *The Observer*, 13/8/95

243. T. Fotopoulos, *Towards an Inclusive Democracy*, London & N.Y.: Cassell, 1997, κεφ. 7.

μετάβαση σε μια Περιεκτική Δημοκρατία, μέσω της βαθμιαίας μετατόπισης παραγωγικών πόρων από την οικονομία της αγοράς στους πολίτες.

Η ιδεολογία της κοινωνίας πολιτών

Η σοσιαλφιλελεύθερη άποψη για την παγκοσμιοποίηση θεμελιώνεται ιδιαίτερα στην ιδεολογία της κοινωνίας πολιτών, η οποία μετά την κατάρρευση του «υπαρκτού» αλλά και της παλιάς σοσιαλδημοκρατίας έχει γίνει σήμερα κυρίαρχη. Θα άξιζε λοιπόν να δούμε από κοντά τι ακριβώς σημαίνει η κοινωνία πολιτών, τι εκφράζει και ποια είναι η δυναμική της, ιδιαίτερα σήμερα που πολλοί μιλούν ακόμη και για τη γέννηση μιας «διεθνούς κοινωνίας πολιτών» που ήδη έκανε την εμφάνισή της στο Σιάτλ.

Περιληπτικά η κοινωνία πολιτών συνίσταται από όλες εκείνες τις οργανώσεις και εκείνους τους θεσμούς που βρίσκονται, θεωρητικά τουλάχιστον, έξω από τον κρατικό έλεγχο αλλά και αυτόν της οικονομίας της αγοράς: συνδικάτα, σύλλογοι, κινήσεις πολιτών, συνεταιρισμοί, εκκλησία, ΜΚΟ κ.λπ. Όπως είναι φανερό από την περιγραφή αυτήν, ελάχιστες από τις κινήσεις αυτές μπορούν να διεκδικήσουν τον τίτλο της αυτονομίας από τις ελίτ οι οποίες ελέγχουν το κράτος και την οικονομία της αγοράς, ιδιαίτερα μάλιστα στην Ελλάδα. Ακόμη, πολλά από τα σημαντικότερα στοιχεία της κοινωνίας πολιτών, όπως τα εργατικά συνδικάτα -τα οποία κάποτε είχαν σημαντικό βαθμό αυτονομίας από το κράτος και τα κόμματα στις αναπτυσσόμενες οικονομίες της αγοράς- σήμερα, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, παρακμάζουν μετά τον αποδεκατισμό της εργατικής τάξης που έχει φέρει η παγκοσμιοποίηση και η μεταβιομηχανική κοινωνία.

Αλλά και οι ΜΚΟ, όπως η Γκρίνπις και η Διεθνής Αμνηστία (ΔΑ), έδειξαν σαφώς και επανειλημμένα πόσο αυτόνομες είναι από κρίσιμες επιλογές των πολιτικών και οικονομικών ελίτ που ελέγχουν το κράτος και την οικονομία της αγοράς αντίστοιχα. Η στάση τους σε σημαντικά γεγονότα όπως η νατοϊκή επιδρομή στο Κόσοβο, η ουσιαστική εξολόθρευση των πολιτικών κρατουμένων στην Τουρκία ή η Ζιμπάμπουε όπου εκόπτοντο για τις παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων από τους αφρικανούς

καταληψίες της γης σε βάρος των λευκών γαιοκτημόνων που απέκτησαν τη γη ελέω... αποικιοκρατίας) δείχνει σαφώς το είδος αυτονομίας που απολαμβάνουν. Ούτε βέβαια είναι τυχαίο ότι οι διανοούμενοι οπαδοί της κοινωνίας πολιτών ήταν βασικοί υποστηρικτές της νατοϊκής επιδρομής στο Κόσοβο. Είναι άλλωστε ενδεικτικό ότι στην Ελλάδα οι ίδιες οι κινήσεις για την προώθηση της κοινωνίας των πολιτών όχι μόνο ανεξάρτητες από το κράτος δεν είναι αλλά και υποστηρίζουν (και στηρίζονται - αν δεν επιχορηγούνται- από) το κυβερνών κόμμα. Η κυριότερη, για παράδειγμα, οργάνωση για τη διάδοση της κοινωνίας πολιτών παίρνει με συνέπεια τις κυβερνητικές θέσεις σε όσα κρίσιμα θέματα ανακύπτουν, από τον Οτσαλάν μέχρι τις αγροτικές και μαθητικές καταλήψεις, ενώ οι ιθύνοντες της ανταμείβονται με δική τους εκπομπή στην κρατική τηλεόραση για να διαφημίζουν την κοινωνία πολιτών! Αντίστροφα, όταν οι κινήσεις πολιτών τυχαίνει να είναι πράγματι ανεξάρτητες από τις ελίτ και διαμαρτύρονται για την οικοκαταστροφική «ανάπτυξη» (βλ., για παράδειγμα, τις κινήσεις στην Ελευσίνα κατά της επέκτασης των διυλιστηρίων) τότε απλώς αγνοούνται από αυτές.

Όπως είναι φανερό από τα παραπάνω, η κοινωνία πολιτών προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ κοινωνίας και κράτους καθώς και τη διάκριση μεταξύ κοινωνίας και οικονομίας. Όμως οι διακρίσεις αυτές δεν υπήρχαν πάντα. Η διάκριση κοινωνίας-πολιτείας δεν υπήρχε στην κλασική Αθήνα, η δε διάκριση κοινωνίας-οικονομίας εισήχθη με την ανάδυση της οικονομίας της αγοράς, τα τελευταία 200 περίπου χρόνια. Ήταν όμως ο διαχωρισμός της κοινωνίας από την πολιτεία και την οικονομία που αναπόφευκτα οδήγησε στη σημερινή συγκέντρωση εξουσίας, πολιτικής και οικονομικής, στα χέρια των ολίγων και δημιούργησε την ανάγκη στοιχειώδους αντισταθμίσεως της με τα σημερινά ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες καθώς και τις κινήσεις πολιτών και όχι το γεγονός ότι σήμερα επιτύχαμε την «ανοικτή», δηλαδή την ελεύθερη κοινωνία, όπως άκριτα υποστηρίζουν πανεπιστημιακοί οπαδοί της κοινωνίας πολιτών. Διαφορετικά θα έπρεπε να καταλήξουμε σε «σοφά» συμπεράσματα, σαν αυτο που εξ αντιδιαστολής συνάγεται από μια τέτοια «ανάλυση» ότι η κλασική Αθηναϊκή δημοκρατία ήταν μια κλειστή κοινωνία ολοκληρωτικού χαρακτήρα, σε αντίθεση με τις σημερινές... «ανοικτές δημοκρα-

τίες»!²⁴⁴ Δεν είναι άλλωστε περίεργο ότι ανέκαθεν βασικό αίτημα των απελευθερωτικών κινημάτων ήταν η πραγματική επανενσωμάτωση της κοινωνίας με την πολιτεία και την οικονομία που εξασφαλίζει την ισοκατανομή κάθε εξουσίας - αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε Περιεκτική Δημοκρατία,²⁴⁵ δηλαδή την πραγματικά ανοικτή, ελεύθερη κοινωνία. Αντίθετα, αίτημα των μεταρρυθμιστικών κινημάτων, στα οποία ανήκει και αυτό της κοινωνίας πολιτών, ανέκαθεν ήταν ο εξαναγκασμός των ελίτ στην παραχώρηση μερικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, τις οποίες αυτές με την πρώτη ευκαιρία θα ανακαλέσουν. Η ιστορία των μεταπολεμικών σοσιαλδημοκρατικών κατακτήσεων (πλήρης απασχόληση, κοινωνικό κράτος, δωρεάν υγεία και εκπαίδευση κ.λπ.), που σήμερα έχουν όλες αναιρεθεί από τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, προφανώς δεν αποτέλεσε μάθημα για τους οπαδούς της κοινωνίας πολιτών...

Η αποτυχία όμως και η συνακόλουθη κατάρρευση του «υπαρκτού» σοσιαλισμού έχει οδηγήσει στη σημερινή απεμπόληση των απελευθερωτικών αιτημάτων με αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας «Αριστεράς» η οποία, μη βλέποντας πια την «ενοποιητική ολότητα του συστήματος, αντικαθιστά αυτή την ολότητα με παρεκβατικές έννοιες όπως αυτή της κοινωνίας πολιτών».²⁴⁶ Σύμφωνα με τη σιωπηρή υπόθεση που βρίσκεται πίσω από την προσέγγιση της κοινωνίας πολιτών δεν είναι το ίδιο το θεσμικό πλαίσιο (οικονομία αγοράς, αντιπροσωπευτική δημοκρατία) που ευθύνεται για τη σημερινή πολυδιάστατη κρίση (πολιτική, οικονομική, οικολογική, πολιτισμική), αλλά η κακή εφαρμογή των θεσμών και οι αξίες που επικράτησαν τα τελευταία χρόνια. Έτσι, στις μεταμοντέρνες αναλύσεις που βασίζονται στην κοινωνία πολιτών δεν υπάρχει πια «κοινωνικό σύστημα» ούτε «ταξικές» διαμάχες (όχι αναγκαστικά με τη μαρξιστική έννοια)²⁴⁷ που να πηγάζουν από την ανισοκατανομή εξουσίας, αλλά απλώς ένας πλουραλισμός αποσπασματικών και μερικευμένων συγκρού-

244. Δ. Δημητράκος, *Το Βήμα*, 4/7/99.

245. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., κεφ. 5-6.

246. E. Meiksins Wood, *Democracy Against Capitalism*, Cambridge University Press, 1995, σελ. 259.

247. Τ. Fotopoulos, «Class divisions today», ό.π.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

σεων που συνήθως βασίζονται στην «ταυτότητα» (εθνική, θρησκευτική, φύλου, φυλής κ.λπ.). Συνακόλουθα, στις αναλύσεις αυτές δεν τίθεται καν θέμα αντικατάστασης του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου που έχει οδηγήσει στη σημερινή πελώρια συγκέντρωση εξουσίας, αλλά απλώς θέμα «εμβάθυνσης» των δικαιωμάτων και της δημοκρατίας. Αντίθετα, για την προσέγγιση της Περιεκτικής Δημοκρατίας είναι αδύνατο το ξεπέραςμα της κρίσης μέσα στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, εφόσον και οι ίδιες οι αξίες προσδιορίζονται σε αποφασιστικό βαθμό από το ίδιο πλαίσιο.

Συμπερασματικά, η κατάρρευση του σοσιαλιστικού κινήματος έχει οδηγήσει την παραδοσιακή «Αριστερά» και τους οπαδούς της κοινωνίας πολιτών στην εγκατάλειψη του αγώνα για τη δημιουργία ενός νέου κοινωνικού συστήματος που θα οδηγούσε στο ξεπέραςμα της χρόνιας και εντεινόμενης πολυδιάστατης κρίσης. Έτσι, οι σημερινές προσπάθειες στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της κοινωνίας πολιτών για «περισσότερη δημοκρατία» και βελτίωση των όρων ζωής, όπως έδειξαν οι αντίστοιχες προσπάθειες στο πλαίσιο της σοσιαλδημοκρατίας, δεν έχουν καμία πιθανότητα, στη δυναμική τους, να οδηγήσουν στην πραγμάτωση της Περιεκτικής Δημοκρατίας, αλλά απλώς παγιδεύουν τους λαϊκούς αγώνες σε ένα σισύφειο αγώνα χωρίς καμία προοπτική. Σήμερα, επομένως, ίσως περισσότερο παρά ποτέ, είναι ανάγκη να κτιστεί ένα νέο κίνημα με καθαρά αντισυστημικά αιτήματα, όπως αυτό της Περιεκτικής Δημοκρατίας, που αποτελεί τη σύνθεση των αιτημάτων της σοσιαλιστικής και της δημοκρατικής παράδοσης καθώς και εκείνων των νέων κινήματων (οικολογικό, φεμινιστικό κ.λπ.), που θα αγωνιζόταν για την παράλληλη αλλαγή θεσμών και αξιών.

Η ιδεολογία της Νέας Τάξης και τα ατομικά δικαιώματα

Μολονότι η Νέα Τάξη δεν είναι ακριβώς σημερινό φαινόμενο, εφόσον έχει αρχίσει και αναπτύσσεται εδώ και περίπου μια δεκαετία, εντούτοις, ήταν ο εγκληματικός νατοϊκός πόλεμος που την έφερε στο προσκήνιο και ξεκαθάρισε το πολιτικοστρατιωτικό και ιδεολογικό περιεχόμενο της. Δεδομένου όμως ότι πολλοί γενικολογούν για τη Νέα Τάξη ή απλώς την

ταυτίζουν με την αμερικανική πλανηταρχία, θα ήταν χρήσιμο να εξετάσουμε το περιεχόμενο της. Ιδιαίτερα μάλιστα όταν το συγκεκριμένο περιεχόμενο έχει σημαντικές συνέπειες για τον προσδιορισμό του χαρακτήρα του αντινεοταξικού αγώνα και συνακόλουθα του νοήματος που μπορεί να έχει η Αριστερά σήμερα.

Το οικονομικό περιεχόμενο της Νέας Τάξης καθορίζεται από τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς, τα κύρια χαρακτηριστικά της οποίας εξετάσαμε στα προηγούμενα κεφάλαια. Το βασικό αποτέλεσμα της διεθνοποίησης αυτής σε σχέση με τα κράτη-έθνη είναι η δραστική μείωση της οικονομικής κυριαρχίας τους, εφόσον οι οικονομικές πολιτικές τους καθορίζονται σήμερα αποφασιστικά από τη διασυννοριακή κίνηση κεφαλαίου και εμπορευμάτων. Αυτό δεν σημαίνει, όπως ήδη είδαμε, ότι τα κράτη δεν μπορούν πια να επιβάλουν διάφορους ρυθμιστικούς έλεγχους, τους οποίους άλλωστε απαιτεί η ομαλή λειτουργία της οικονομίας της αγοράς. Αυτό που σημαίνει είναι ότι καμία κυβέρνηση (ή ακόμα και οικονομικό μπλοκ, όπως η ΕΕ) δεν μπορεί πια να επιβάλει αποτελεσματικούς ελέγχους για την προστασία της εργασίας ή του περιβάλλοντος από τις δυνάμεις της αγοράς, δηλ. ελέγχους οι οποίοι δεν θα ήταν «ανταγωνιστικοί», συγκρίσιμοι με ό,τι ισχύει σε ανταγωνιστικές χώρες και μπλοκ. Η ανάγκη για «σταθερότητα» όσον αφορά το οικονομικό, αλλά και το πολιτικό, κλίμα είναι ακόμη μεγαλύτερη σε μια διεθνοποιημένη οικονομία από ό,τι στο παρελθόν, όταν η παγκόσμια οικονομία αποτελείτο από μια σειρά ημιανοικτές εθνικές οικονομίες. Όπως λοιπόν στην παλιά εθνική οικονομία το έθνος-κράτος επέβαλλε τους κανόνες λειτουργίας της οικονομίας της αγοράς, μέσω του μονοπωλίου της βίας που εξασκούσε, στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία ο ρόλος της επιβολής των κανόνων λειτουργίας της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς, και ιδιαίτερα της δημιουργίας του κατάλληλου κλίματος σταθερότητας, ανατίθεται σε διεθνείς οικονομικούς και πολιτικοστρατιωτικούς οργανισμούς.

Οι οργανισμοί αυτοί περιλαμβάνουν όχι μόνο το ΔΝΤ, το Διεθνή Οργανισμό Εμπορίου, τη Διεθνή Τράπεζα κ.λπ., αλλά και την «Ομάδα των 7», καθώς και το νέο ΝΑΤΟ και τον ελεγχόμενο από τις αναπτυσσόμενες οικονομίες της αγοράς ΟΗΕ. Χαρακτηριστικά, ο συγγραφέας μιας πρό-

σφατης σειράς άρθρων στους *New York Times* αναφερόταν ρητά στο γεγονός ότι σήμερα η προώθηση της απορύθμισης των αγορών και της κατάργησης όλων των εμποδίων στην κίνηση των εμπορευμάτων και του κεφαλαίου²⁴⁸ αποτελεί τμήμα της δραστηριότητας του Στέιτ Ντιπάρτμεντ (και έμμεσα του NATO). Ο νατοϊκός πόλεμος, ανεξάρτητα από τους συγκεκριμένους στόχους του, που απέβλεπαν στην ενσωμάτωση της Γιουγκοσλαβίας στη Νέα Τάξη (μέσω της ολοκλήρωσης της αποσύνθεσής της), είχε ακριβώς ως γενικό στόχο τη σταθεροποίηση της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς στην κρίσιμη αυτήν περιοχή της Ευρώπης.²⁴⁹ Ακόμη, έδωσε την ευκαιρία να εφαρμοστεί στην πράξη η «νέα στρατηγική αντίληψη» του NATO που σηματοδότησε την επίσημη μετατροπή του σε επιθετικό οργανισμό για την επιβολή της Νέας Τάξης στον κρίσιμο ευρωατλαντικό χώρο. Τέλος, το ιδεολογικό περιεχόμενο της Νέας Τάξης, που αποτυπώθηκε στον καθορισμό των περιπτώσεων που δίνουν στο NATO δικαίωμα επέμβασης ακόμη και όταν παραβιάζεται η εθνική κυριαρχία, έχει ήδη οριστεί από τους ιδεολόγους της Νέας Τάξης. Σύμφωνα με την ιδεολογία αυτήν, που διατυπώθηκε καθαρά από ένα βασικό υπερασπιστή της, το κλασικό παράδειγμα οπορτουνιστή επαγγελματία πολιτικού, τον Cohn-Bendit,²⁵⁰ η «ηθική κυριαρχία» υπερτερεί της εθνικής κυριαρχίας, πράγμα που δικαιώνει την αρχή της περιορισμένης εθνικής κυριαρχίας που ήδη εφάρμοσε το NATO στη Γιουγκοσλαβία. Ανάλογες θέσεις υποστηρίζουν και οι άλλοι υποστηρικτές του πόλεμου μέσα στην «Αριστερά» που συντάχθηκαν με τη Νέα Τάξη (Anthony Giddens, Alain Tourain, Edgar Morin, Jurgen Habermas, Alain Lipietz κ.ά.), οι οποίοι, όχι τυχαία, έχουν από καιρό υιοθετήσει το οικονομικό περιεχόμενο της Νέας Τάξης.

Είναι επομένως φανερό από τα παραπάνω ότι η Νέα Τάξη έχει καθαρό «συστημικό» χαρακτήρα, αναφέρεται δηλαδή στο ίδιο το σύστημα της οικονομίας της αγοράς και των πολιτικών εκφράσεών της. Αυτό είναι

248. N. Kristof, *International Herald Tribune*, 16-19/2/99.

249. Για παραπέρα ανάλυση, βλ. T. Fotopoulos, «The First War of the Internationalised Market Economy», *Democracy and Nature*, Ιούλ. 1999.

250. *Liberation*, 5/6/99.

κάτι που ήδη έχουν αντιληφθεί οι ακτιβιστές σε χώρες όπως η Βρετανία οι οποίοι εγκατέλειψαν τους αγώνες για συγκεκριμένα αιτήματα (απόπειρες να σταματήσουν την κατασκευή αυτοκινητόδρομων κ.λπ.), συνειδητοποιώντας το μάταιο των αγώνων αυτών, και εγκαινίασαν εκδηλώσεις με καθαρά αντισυστημικό χαρακτήρα.²⁵¹ Η διαπίστωση αυτή για το συστημικό χαρακτήρα της Νέας Τάξης έχει μια σειρά πολιτικές συνέπειες σε μερικές από τις οποίες θ' αναφερθώ στη συνέχεια.

Πρώτον, η πολιτική που ακολουθούν σήμερα οι κεντροαριστερές κυβερνήσεις δεν οφείλεται, όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί της ρεφορμιστικής Αριστεράς,²⁵² σε «εξαχρείωση και πολιτικό εκφυλισμό» αλλά στο γεγονός ότι στο θεσμικό πλαίσιο της Νέας Τάξης το οποίο εγκολπώνονται δεν έχουν άλλη επιλογή. Με αυτή την έννοια οι σοσιαλφιλελεύθεροι πράγματι αντιμετωπίζουν «μονόδρομο».

Δεύτερον, το ίδιο ισχύει για τους άθλιους ευρωπαίους Πράσινους οι οποίοι συμμετέχουν στις σοσιαλφιλελεύθερες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις (για τη νίκη των οποίων στις Ευρωεκλογές πανηγύριζε και η δική μας δήθεν αντικαπιταλιστική «Πράσινη Πολιτική!»). Η «Τρίτη Αριστερά» που αναγγέλλουν οι «ριζοσπάστες» Cohn-Bendit και Lipietz²⁵³ δεν αποτελεί παρά τον τελικό ευτελισμό της έννοιας της «Αριστεράς» στα χέρια εκκολλητόμενων «Πράσινων» επαγγελματιών πολιτικών, οι οποίοι φιλοδοξούν να αντικαταστήσουν τους σοσιαλφιλελεύθερους στο ρόλο της διαχειριστικής «Αριστεράς» του κατεστημένου.

Τρίτον, με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις, το μέτωπο κατά της Νέας Τάξης ή θα έχει συστημικό περιεχόμενο ή δεν έχει λόγο ύπαρξης. Αυτό σημαίνει ότι σε ένα τέτοιο μέτωπο δεν έχουν θέση άτομα και οργανώσεις που δηλώνουν αριστερή ταυτότητα (συνήθως με βάση κάποιες παλιές περγαμηνές) αλλά υιοθετούν το οικονομικό και πολιτικό (αν όχι και το ιδεολογικό) περιεχόμενο της Νέας Τάξης μιλώντας για ριζική αναμόρφωση της ΕΕ (ή του NATO) «από μέσα» και «ξεχνώντας» βολικότατα ότι η διεθνοποίηση δεν είναι αναστρέψιμη στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο. Όπως δεν έχουν θέση σε

251. *The Observer*, 20/6/99.

252. Βλ., για παράδειγμα, Κ. Βεργόπουλος, *Ελευθεροτυπία*, 20/6/99.

253. *Liberation*, 18/6/99.

ένα τέτοιο μέτωπο οι διάφοροι «πατριώτες» και ελληνορθόδοξοι για τους οποίους η Νέα Τάξη ορίζεται όχι με θεσμικά αλλά πολιτιστικά κριτήρια (εθνικότητα, θρησκεία, δυτικός πολιτισμός κ.λπ.). Τα «πατριωτικά» μέτωπα, όπως αυτά που καταστρώνει το ΚΚΕ (όχι τυχαία ο *Ριζοσπάστης* κάνει τώρα αναφορές στις... σοφές ρήσεις του Κ. Μοσκόφ για το «Χριστό που προχωρά πάνω στη Γη υψώνοντας παντού την κόκκινη σημαία!»²⁵⁴), όχι μόνο αποπροσανατολίζουν τα λαϊκά στρώματα -που αποτελούν τα θύματα της Νέας Τάξης- για το πραγματικό νόημά της, αλλά και «νομιμοποιούν» από τ' αριστερά εκείνες ακριβώς τις τάσεις στις οποίες αναθέτει η ελίτ το ρόλο της ανώδυνης εξωκοινοβουλευτικής αντιπολίτευσης.

Όπως ανέφερα παραπάνω, οι ευρωπαίοι «αριστεροί» απολογητές που ηγήθηκαν της ιδεολογικής εκστρατείας, η οποία νομιμοποίησε την εγκληματική νατοϊκή επίθεση, μιλούσαν για μια «νέα εποχή» στις διεθνείς σχέσεις η οποία σηματοδοτείται από την υπόθεση Pinochet και τον πόλεμο. Το βασικό στοιχείο της νέας αυτής εποχής είναι αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «δόγμα της περιορισμένης εθνικής κυριαρχίας». Σύμφωνα με το δόγμα αυτό, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μια καθολική αξία η οποία πρέπει να έχει προτεραιότητα έναντι άλλων αξιών, όπως για παράδειγμα αυτή της εθνικής κυριαρχίας. Η παγκοσμιοποίηση, για τους απολογητές της Νέας Τάξης, έχει επίσης το νόημα ότι οποτεδήποτε οι καθολικές αξίες (που ορίζονται κατά το δοκούν από τη «διεθνή κοινότητα», δηλαδή την υπερεθνική ελίτ) παραβιάζονται, οι διεθνείς οργανισμοί που εκφράζουν τη βούληση αυτής της «κοινότητας» (ο ΟΗΕ ή, εάν αυτό δεν είναι δυνατό λόγω του βέτο της Ρωσίας και της Κίνας, το NATO) θα πρέπει να τις εφαρμόζουν με οποιαδήποτε αναγκαία μέσα, ανεξάρτητα από τις επιταγές της εθνικής κυριαρχίας, οι οποίες δεν θα πρέπει ποτέ να αναιρούν τη θεμελιακή σημασία των καθολικών αξιών.

Όμως, όπως θα προσπαθήσω να δείξω στη συνέχεια, το δόγμα αυτό είναι εσφαλμένο, ασύμμετρο και δυνητικά καταπιεστικό:

- Είναι εσφαλμένο, διότι η γενική υιοθέτηση της αρχής ότι τα ανθρώπι-

254. *Ριζοσπάστης*, 26/6/99.

να δικαιώματα προηγούνται της εθνικής κυριαρχίας προϋποθέτει ότι ζούμε σε μια κοινωνία και έναν κόσμο όπου μπορούμε να ορίσουμε με αναμφισβήτητο τρόπο τις περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι όμως φανερό ότι κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει στην πραγματικότητα. Ζούμε σε έναν κόσμο και μια κοινωνία που χαρακτηρίζονται από πελώριες ανισότητες στην κατανομή της πολιτικής και οικονομικής δύναμης. Αυτό σημαίνει ότι το «κοινωνικό παράδειγμα» (δηλ. οι αξίες, οι πεποιθήσεις κ.λπ.) που υιοθετούν οι ελίτ οι οποίες ελέγχουν την πολιτική και οικονομική εξουσία -και επομένως τους αντίστοιχους διεθνείς οργανισμούς (ΟΗΕ, G8, NATO)- μπορεί να διαφέρει ριζικά από το κοινωνικό παράδειγμα των υπόλοιπων στρωμάτων, τα οποία, μολονότι συνιστούν τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού, δεν διαθέτουν παρόμοια δύναμη! Όμως, είναι το κοινωνικό παράδειγμα των ελίτ που καθορίζει ποιες είναι οι καθολικές αξίες, ποιο είναι το περιεχόμενο τους και πότε παραβιάζονται. Για παράδειγμα, η επανάκτηση της γης από τους μαύρους της Ζιμπάμπουε που είχαν υφαρπάξει οι λευκοί αποικιοκράτες θεωρείται από τις ελίτ στις αναπτυγμένες οικονομίες της αγοράς και τις ανθρωπιστικές οργανώσεις που ελέγχουν, όπως η Διεθνής Αμνηστεία, ως μια παραβίαση ατομικών δικαιωμάτων ενώ για το λαό της Ζιμπάμπουε αυτό αποτελεί ασφαλώς μια απελευθερωτική πράξη.

- Είναι ασύμμετρο, διότι, όπως σημειώνει ο Richard Falk, το δικαίωμα της ανθρωπιστικής επέμβασης δεν είναι συμμετρικό - είναι το δικαίωμα των ισχυρών να επεμβαίνουν στις υποθέσεις των αδυνάτων, αλλά όχι και αντίστροφα. Η «ανθρωπιστική» επέμβαση, όπως εύστοχα την παρομοίασε ο ίδιος, μοιάζει με το Μισισιπή: ρέει μόνο από το Βορρά προς το Νότο. Η Ουρουγουάη δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει αεροπλάνα B-52 για να τιμωρήσει τη Βρετανία για τη πολιτική της στη Βόρεια Ιρλανδία, ούτε η Υεμένη μπορεί να εκτοξεύσει πύραυλους Κρουζ από τα πλοία της εναντίον της Ουάσινγκτον σε αλληλεγγύη με τους καταπιεσμένους στα γκέτο των αμερικανικών πόλεων.²⁵⁵ Σε αυτό θα

255. Βλ. S. R. Shalom, «Reflections on NATO and Kosovo», *New Politics*, καλοκαίρι 1999.

μπορούσαμε να προσθέσουμε ότι ακόμα και εάν η απόφαση για το πότε θα γίνονται ανθρωπιστικές επεμβάσεις αφηνόταν σε ένα διεθνή οργανισμό όπως ο ΟΗΕ, πάλι δεν θα υπήρχε καμία εγγύηση για την αδύνατη χώρα, δεδομένου του απόλυτου σχεδόν έλεγχου που ασκούν πάνω στον οργανισμό αυτόν και σε παρόμοιους διεθνείς οργανισμούς οι πανίσχυρες ελίτ των αναπτυγμένων οικονομιών της αγοράς. Το γεγονός άλλωστε αυτό εξηγεί και το γιατί η μαζική εθνοκάθαρση των Παλαιστινίων στα χέρια των σιωνιστών, καθώς και η πραγματική γενοκτονία στη Ρουάντα, δεν προκάλεσαν καμία ανάλογη επέμβαση με αυτή του Κοσόβου, για να μην αναφέρουμε την Κύπρο, το Κουρδιστάν, το Τιμόρ κ.λπ.

- Τέλος, το δόγμα αυτό είναι δυνητικά άκρως καταπιεστικό, εφόσον θα μπορούσε εύκολα να χρησιμοποιηθεί από τις ελίτ των αναπτυγμένων οικονομιών της αγοράς για να συντρίψουν οποιοδήποτε απελευθερωτικό κίνημα που θα επιχειρούσε να εγκαθιδρύσει ένα διαφορετικό τύπο κοινωνίας, που θα εξασφάλιζε την ισοκατανομή της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Η καθιέρωση, για παράδειγμα, μιας Περιεκτικής Δημοκρατίας, στη θέση της σημερινής πολιτικής και οικονομικής ολιγαρχίας, θα παραβίαζε την αντίληψη των κυρίαρχων ελίτ για τη δημοκρατία και τις ανθρώπινες αξίες και θα νομιμοποιούσε τη χρήση ωμής βίας από την πανίσχυρη στρατιωτική μηχανή τους για τη συντριβή της.

Το νέο αυτό δόγμα διατυπώθηκε επίσημα από τον Blair σε ομιλία του στο Σικάγο (που προορίζεται να μείνει ιστορική όπως η αντίστοιχη του Churchill, όταν κήρυξε τον Ψυχρό Πόλεμο) λίγο πριν από τη διάσκεψη κορυφής του NATO στην Ουάσινγκτον. Η ουσία της ομιλίας αυτής συνοψίζεται στη διαπίστωση ότι οι δημοκρατίες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να επεμβαίνουν στις εσωτερικές υποθέσεις άλλων χωρών, εάν υπάρχει κίνδυνος για τα ατομικά δικαιώματα.²⁵⁶ Στη συνέχεια, το δόγμα αυτό υιοθετήθηκε πλήρως στη «νεα στρατηγική αντίληψη» του NATO. Έτσι το άρθρο 20 του νέου καταστατικού κάνει φανερό ότι μόνο μια πε-

256. *Financial Times*, 28/5/99.

ριορισμένη έννοια της εθνικής κυριαρχίας αναγνωρίζεται από το νέο ΝΑΤΟ. Αυτό είναι το προφανές συμπέρασμα που μπορεί να συναχθεί από τις αναφορές που κόνει το άρθρο 20 σε εθνοτικές και θρησκευτικές διαμάχες, σε αποτυχημένες προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις και στην κατάχρηση των ατομικών δικαιωμάτων η οποία, σύμφωνα με τη νέα «στρατηγική αντίληψη» θα μπορούσε να οδηγήσει σε κρίσεις οι οποίες θα επηρέαζαν την ευρωπαϊκή σταθερότητα, ή σε ανθρώπινο πόνο και ένοπλες συγκρούσεις που θα απειλούσαν την ασφάλεια της συμμαχίας μέσω της εξάπλωσής τους σε γειτονικές χώρες (περίπτωση Γιουγκοσλαβίας).

Μπορούμε να αντλήσουμε δυο βασικά συμπεράσματα από το νέο δόγμα, που μετατρέπεται ταχύτατα σε ιδεολογία της Νέας Τάξης.

Το πρώτο συμπέρασμα είναι ότι το δόγμα αυτό ανατρέπεται το Χάρτη του ΟΗΕ που ρητά δηλώνει ότι «τίποτα στο Χάρτη δεν δίνει το δικαίωμα στα Ην. Έθνη να επεμβαίνουν σε θέματα που ανήκουν ουσιαστικά στην εσωτερική δικαιοδοσία του κάθε κράτους... εκτός αν το Συμβούλιο Ασφαλείας διαπιστώσει απειλή σε βάρος της ειρήνης, διατάραξη της ειρήνης ή επιθετική πράξη». Η ανατροπή του Χάρτη γίνεται ξεκάθαρη εάν πάρουμε υπόψη ότι στη συνέλευση του Σαν Φρανσίσκο που ίδρυσε τον ΟΗΕ, αμέσως μετά τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο, απορρίφθηκε πρόταση που εξασφάλιζε την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων έστω και σε βάρος της εθνικής κυριαρχίας. Παρ' όλα αυτά, με δεδομένο τον έλεγχο που ασκούν οι αναπτυσσόμενες οικονομίες της αγοράς πάνω στον ΟΗΕ σήμερα, δεν θα πρέπει να εκπλαγούμε αν δούμε στο προσεχές μέλλον απόπειρες για την αναθεώρηση του Χάρτη ώστε να περιληφθεί κάποια εκδοχή του δόγματος περιορισμένης κυριαρχίας που ήδη υιοθέτησε το ΝΑΤΟ.

Το δεύτερο συμπέρασμα το οποίο θα μπορούσαμε να συναγάγουμε είναι ότι η εθνική κυριαρχία, που βασικά θα υποφέρει από το νέο δόγμα, δεν είναι βέβαια αυτή των ισχυρών κρατών στις αναπτυσσόμενες οικονομίες της αγοράς, αλλά εκείνη των αδύνατων κρατών.²⁵⁷ Έτσι, η ιδεολο-

257. Για παραπέρα ανάλυση, βλ. Τ. Fotopoulos, «The First War of the Internationalised Market Economy», ό.π.

γία της Νέας Τάξης ουσιαστικά νομιμοποιεί την ανισότητα μεταξύ λαών στο πολιτικοστρατιωτικό επίπεδο, ως συμπλήρωμα της οικονομικής ανισότητας που επιβάλλει η διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς.

Στο σημείο όμως αυτό θα άξιζε να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο θέμα των ατομικών δικαιωμάτων που αποτελούν τη βάση της ιδεολογίας της Νέας Τάξης.²⁵⁸

Όπως υποστήριξα παραπάνω,²⁵⁹ η ιδεολογία της Νέας Τάξης στηρίζεται στο δόγμα της «περιορισμένης κυριαρχίας», σύμφωνα με το οποίο η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μια καθολική αξία η οποία έχει προτεραιότητα έναντι άλλων αξιών, όπως αυτή της εθνικής κυριαρχίας. Την αρχή αυτήν υποστήριξαν μετά πάθους τα αξιοθρήνητα Πράσινα κόμματα και σωρεία «αριστερών» διανοουμένων, καθώς και διάφορες ΜΚΟ.

Όπως όμως είναι γνωστό, η Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων²⁶⁰ διακρίνει μεταξύ πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και, από την άλλη, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Τα πολιτικά δικαιώματα βασίζονται στην κλασική φιλελεύθερη παράδοση, στοχεύουν στον περιορισμό της κρατικής εξουσίας και περιλαμβάνουν τις γνωστές ατομικές ελευθερίες: ελευθερία λόγου και έκφρασης, σκέψης, επικοινωνίας, συνάθροισης, κίνησης κ.λπ. καθώς και τα δικαιώματα προστασίας από διακρίσεις, αυθαίρετη σύλληψη, βασανιστήρια αλλά και το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας.²⁶¹ Αντίθετα, τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα έχουν ως ιστορική αφετηρία τη σοσιαλιστική παράδοση και στοχεύουν στην εξασφάλιση της ισότιμης συμμετοχής στην παραγωγή και τη διανομή του κοινωνικού προϊόντος. Στην κατηγορία αυτή δικαιωμάτων ανήκουν, για παράδειγμα, τα δικαιώματα εργασίας, αμειβόμενης άδειας, κοινωνικής ασφάλισης, το δικαίωμα

258. Για τη σχέση της Περιεκτικής Δημοκρατίας με τα ατομικά δικαιώματα, βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Περιεκτική Δημοκρατία*, ό.π., σελ. 413-17.

259. Για παραπέρα ανάλυση, βλ. Τ. Φωτόπουλος, *Η Νέα Τάξη στα Βαλκάνια*, ό.π.

260. Άρθρο 1 του Καταστατικού της ΔΑ.

261. Άρθρα 2-21 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ.

σε ένα βιοτικό επίπεδο που εξασφαλίζει την υγεία και ευημερία του εργαζόμενου και της οικογενείας του, το δικαίωμα στη μόρφωση κ.λπ.²⁶²

Το σημείο εκκίνησης στη «δεύτερη γενιά» των κοινωνικοοικονομικών δικαιωμάτων ήταν η συνειδητοποίηση ότι η φιλελεύθερη αντίληψη διαχώριζε εντελώς τις ατομικές ελευθερίες από την κοινωνικοοικονομική τους βάση, δηλαδή αγνοούσε τη δύναμη που δημιουργείται ως απόρροια της οικονομικής θέσης. «Τα ίσα δικαιώματα», σύμφωνα με το Marx, «είναι επίσης αστικά δικαιώματα (με την έννοια ότι προϋποθέτουν την ανισότητα), επομένως, τα δικαιώματα αυτά, όπως κάθε δικαίωμα, είναι κατά το περιεχόμενό τους δικαιώματα της ανισότητας».²⁶³ Όμως τόσο οι ΜΚΟ, όσο και οι δυτικές ελίτ, δείχνουν με την καθημερινή πρακτική τους ότι δεν ασχολούνται με την εξαθλίωση στην οποία έχει οδηγηθεί η πλειοψηφία του παγκόσμιου πληθυσμού στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς. Έτσι, η καθημερινή καταπάτηση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, τόσο στο Νότο όσο και στο Βορρά, με τα εκατομμύρια των άνεργων, των αστέγων και των εξαθλιωμένων, δεν απασχολεί τις δυτικές ελίτ και τις διεθνείς ΜΚΟ όπως η Διεθνής Αμνηστία, ενώ όλοι κόπτονται για την καταπάτηση των πολιτικών δικαιωμάτων, για παράδειγμα, μιας δράκας λευκών στη Ζιμπάμπουε. Η ΔΑ μάλιστα έχει φροντίσει να κατοχυρώσει και νομικίστικα την επιλογή αυτή διακηρύσσοντας στο καταστατικό της ότι υιοθετεί ως εντολή της να *προωθεί* την υιοθέτηση όλων των δικαιωμάτων, αλλά να *αντιτίθεται* σε σοβαρές παραβιάσεις μόνον των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Έτσι, όλα αυτά τα χρόνια δεν είχε λόγο (με τη βούλα μάλιστα του καταστατικού της!) να διαμαρτυρηθεί για την εξαθλίωση στην οποία ήταν καταδικασμένοι οι μαύροι της Ζιμπάμπουε αλλά σήμερα, όταν πια αναγκάστηκαν να καταφύγουν στη βία για να απαιτήσουν το δικαίωμα στη ζωή, η ΔΑ και άλλες «ανθρωπιστικές» οργανώσεις εξεγέρθηκαν και απαιτούν το σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων των γόνων των αποικιοκρατών. Εάν μάλιστα η υπερεθνική ελίτ που ελέγχει τη Νέα Διεθνή Τάξη είχε ζωτικά συμφέροντα στη Ζιμπάμπουε, ανάλογα με αυτά που είχε στο Ιράκ

262. Άρθρα 22-27 της Διακήρυξης.

263. K. Marx, *Critique of the Gotha Programme*, Progress Publishers, 1966, σελ. 16.

ή το Κόσοβο, δεν θα δίσταζε να προχωρήσει και στη γενοκτονία του λαού της Ζιμπάμπουε, όπως έπραξε και συνεχίζει ατιμώρητα να πράττει στο Ιράκ, ενώ οι διεθνείς ΜΚΟ δεν διανοούνται να αρχίσουν καμπάνιες για το μαζικό αυτό έγκλημα και περιορίζονται σε τυπικές διαμαρτυρίες!

Οι δικαιολογίες που προβάλλουν οργανώσεις όπως η ΔΑ για την επιλεκτική αυτή μεταχείριση των δικαιωμάτων είναι ότι η τακτική αυτή οφείλεται δήθεν σε «πρακτικούς λόγους» που έχουν σχέση με το απαιτούμενο κόστος της έρευνας σε σχέση με τον προϋπολογισμό τους κ.λπ. Πράγμα που δημιουργεί το ερώτημα μήπως η επιλογή να προστατεύουν στην πράξη μόνο τα πολιτικά δικαιώματα δεν είναι τυχαία. Είναι άραγε άσχετη η επιλογή αυτή με τις αντίστοιχες επιλογές των δυτικών ελίτ που αγωνίζονται σήμερα για την παγκόσμια επικράτηση του συστήματος που ορίζουν ως «δημοκρατία», δηλαδή του συστήματος που εύστοχα χαρακτηρίστηκε από τον Καστοριάδη «φιλελεύθερη ολιγαρχία»; Είναι τυχαίο ότι επιλέγουν να μην αντιτίθενται κατά των μαζικών παραβιάσεων των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων (ή των δικαιωμάτων στην ποιότητα ζωής που έχουν σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος) παρόλο που η παραβίαση των δικαιωμάτων αυτών αφορά τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού της γης; Και είναι άσχετη η επιλογή αυτή με το γεγονός ότι η ίδια η παγκόσμια τάξη στηρίζεται στη συγκέντρωση οικονομικής δύναμης που δημιουργεί το σύστημα της οικονομίας της αγοράς (και την αντιπροσωπευτική δημοκρατία); Δηλαδή, ένα σύστημα που οδηγεί, από τη μια μεριά, στην κοινωνική και οικονομική εξαθλίωση της πλειοψηφίας του παγκόσμιου πληθυσμού και, από την άλλη, στην αναπαραγωγή των προνομίων των ελίτ, αλλά και αυτών των μεσαίων τάξεων της Δύσης που χρηματοδοτούν τις διεθνείς ΜΚΟ (ΔΑ, Γκρίνπις κ.λπ.). Ή, για να το πούμε αλλιώς, ένα σύστημα που έχει καταδικάσει το φτωχότερο 20% του παγκόσμιου πληθυσμού να εισπράττει το 1% του παγκόσμιου εισοδήματος, ενώ το πλουσιότερο 20% εισπράττει το 86% - πράγμα που ανάγκασε ακόμη και τον ΟΗΕ να διακηρύξει ότι η συγκέντρωση αυτή αποτελεί παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων!²⁶⁴

264. UN, *Human Development Report*, 2000.

Συμπερασματικά, παρά το γεγονός ότι η μεγάλη πλειοψηφία των μελών των ανθρωπιστικών οργανώσεων για τα ατομικά δικαιώματα είναι βέβαιο ότι θεωρούν πως επιτελούν μια αγαθοεργή αποστολή, αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι οι οργανώσεις αυτές σήμερα επιτελούν το ρόλο του στυλοβάτη της ιδεολογίας της Νέας Τάξης η οποία στηρίζει τη διεθνοποιημένη οικονομία της αγοράς - γι' αυτό και υποστηρίζονται ανάλογα από τα πεφωτισμένα τμήματα της υπερεθνικής ελίτ.

Η ιδεολογία του τέλους της πολιτικής

Η τάση προς την επιτάχυνση της διεθνοποίησης της οικονομίας της αγοράς έχει ήδη οδηγήσει σε μια έντονη διαμάχη σχετικά με το μέλλον της πολιτικής και της δημοκρατίας. Οι αναλυτές που παίρνουν ως δεδομένο το σημερινό θεσμικό πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς και της φιλελεύθερης «δημοκρατίας» είναι μοιρασμένοι όσον αφορά τις ερμηνείες τους για το μέλλον. Από τη μια μεριά, βρίσκονται αυτοί που υποστηρίζουν την άποψη ότι οι σημερινές τάσεις οδηγούν, μακροπρόθεσμα, στο τέλος όχι μόνο του έθνους-κράτους αλλά και της «πολιτικής» και της «δημοκρατίας», όπως οι όροι αυτοί ορίζονται στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο.²⁶⁵ Από την άλλη μεριά, βρίσκονται οι οπαδοί της ρεφορμιστικής Αριστεράς, που, όπως είδαμε στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρούν να περάσουν την άποψη ότι το έθνος-κράτος εξακολουθεί να είναι το πιο κατάλληλο μέσο για την αναπαραγωγή της οικονομίας ανάπτυξης και ότι η θέση της παγκοσμιοποίησης είναι παραφουσκωμένη.²⁶⁶

Σύμφωνα με τους υποστηρικτές της θέσης του «τέλους της πολιτικής», ο φυσικός χώρος για την έκφραση του γενικού συμφέροντος, δηλαδή η πολιτική σφαίρα στην οποία στηρίχτηκε η φιλελεύθερη δημοκρατία, εξαφανίζεται στη σημερινή εποχή των δικτύων. Γι' αυτούς η πολιτική

265. J.-M. Guehenno, *The End of the Nation-State*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1995.

266. Βλ., γιο παράδειγμα, P. Hirst and G. Thompson, *Globalisation in Question*, Polity, 1996.

σήμερα είναι ένα τεχνητό κατασκεύασμα, που ελάχιστα προσφέρεται στην επίλυση των πρακτικών προβλημάτων του σύγχρονου κόσμου. Έτσι, η σημερινή περίοδος οδηγεί σε μια «αυτοκρατορική εποχή», με τη διφορούμενη σημασία, πρώτον, ενός κόσμου που είναι συγχρόνως ενοποιημένος και χωρίς κέντρο και, δεύτερον, με την έννοια ότι η νέα εποχή διαδέχεται το έθνος-κράτος, όπως η ρωμαϊκή αυτοκρατορία διαδέχτηκε τη ρωμαϊκή δημοκρατία. Οι πολίτες της νέας παγκόσμιας κοινότητας είναι απλώς νομικά υποκείμενα, κάτοχοι δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, σ' έναν αφηρημένο χώρο, τα όρια του οποίου έχουν γίνει ιδιαίτερα ασαφή.

Δεν θα είχα κανένα πρόβλημα να συμφωνήσω με την παραπάνω θέση σχετικά με το επικείμενο τέλος της «πολιτικής» και της «δημοκρατίας», με την προϋπόθεση όμως ότι στους όρους αυτούς θα δίνουμε τους επικρατούντες σήμερα ορισμούς. Δηλαδή, ότι θα ορίζαμε την πολιτική ως τη διαχείριση της κρατικής εξουσίας και τη δημοκρατία ως τη σημερινή φιλελεύθερη ολιγαρχία. Όπως, όμως, έχω υποστηρίξει αλλού,²⁶⁷ η σημερινή «πολιτική» και η σημερινή «δημοκρατία» αποτελούν κατάφωρες διαστρεβλώσεις της πραγματικής σημασίας των όρων αυτών και βρίσκονται πράγματι σε διαδικασία εξαφάνισης, αν όχι τυπικά, τουλάχιστον ουσιαστικά. Ακριβώς όπως στο παρελθόν η «εθνικοποίηση» της αγοράς οδήγησε στο θάνατο των κοινοτήτων, των ελεύθερων πόλεων και των ομοσπονδιών τους, μπορεί κανείς εύλογα να υποθέσει ότι η σημερινή διεθνοποίηση της αγοράς θα οδηγήσει στο θάνατο των εθνών-κρατών και της εθνικής πολιτικής. Στην πραγματικότητα, ακόμα κι αν οι σημερινοί πολιτικοί θεσμοί επιβιώσουν, στο μέλλον, θα στερούνται οποιουδήποτε πραγματικού νοήματος- θα είναι υπολείμματα του παρελθόντος, παρόμοια με τις μοναρχίες που εξακολουθούν να υφίστανται σε κάποιες δυτικές χώρες.

Όμως, ακόμη και εάν κανείς συμφωνήσει με την υπόθεση για το τέλος του έθνους-κράτους και το συνακόλουθο τέλος της πολιτικής και της δημοκρατίας (με την τρέχουσα σημασία των όρων), αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει να συμφωνήσει και με τα συμπεράσματα των υποστηρι-

267. T. Fotopoulos, *Towards An Inclusive Democracy*, ό.π., κεφ. 5.

κτών αυτής της υπόθεσης. Με άλλα λόγια, μολονότι είναι προφανές ότι στο σημερινό θεσμικό πλαίσιο, η πολιτική και η δημοκρατία δεν έχουν κανένα ουσιαστικό νόημα, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι και οι ίδιες περιττές. Αυτό που είναι προφανώς περιττό είναι το σημερινό θεσμικό πλαίσιο, το οποίο όμως τόσο οι υποστηρικτές του έθνους-κράτους, όσο και αυτοί που υποθέτουν το τέλος του, θεωρούν δεδομένο!

Έτσι, μερικοί υποστηρικτές της θέσης του «τέλους της πολιτικής», αφού πρώτα επικρίνουν οποιαδήποτε μορφή πολιτικής δομής που υπακούει σε κάποια εδαφική αρχή, συμπεριλαμβανομένης και της ομοσπονδιακής μορφής, προτείνουν την «οικοδόμηση «εικονικών κοινοτήτων» οι οποίες θα μας απελευθερώσουν από τους περιορισμούς της γεωγραφίας και από τις παραδοσιακές πολιτικές δομές που έχουν για τόσο καιρό περιχαράκώσει τις δραστηριότητές μας».²⁶⁸ Θα μπορούσε όμως κανείς να αντιπαρατηρήσει ότι ούτε η πραγματική πολιτική ούτε μια Περιεκτική Δημοκρατία είναι δυνατές παρά μόνο εάν ορίζονται σε σχέση με συγκεκριμένη εδαφική περιοχή. Αυτό δεν σημαίνει τοπικισμό και επιστροφή σε πρωτόγονες μορφές ζωής. Αυτό που πράγματι σημαίνει είναι η δημιουργία συνομοσπονδιών αυτόνομων περιφερειών, στο εθνικό, ηπειρωτικό και πλανητικό επίπεδο. Η πρόταση αυτή ξεκινά από την πίστη ότι ο μόνος τρόπος διασφάλισης της κοινωνικής και ατομικής αυτονομίας, στο πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, είναι η επανένωση της κοινωνίας και της οικονομίας, με άλλα λόγια η δημιουργία θεσμών που θα στηρίζουν μια Περιεκτική Δημοκρατία.

Η παραπάνω πρόταση για μια συνομοσπονδία περιφερειών διαφέρει ριζικά από τη συνήθη πρόταση των πράσινων, κοκκινοπράσινων κ.λπ. για μια «Ευρώπη των περιφερειών»²⁶⁹. Και αυτό, διότι η συνομοσπονδιακή πρόταση υποθέτει όχι μόνο την εξάλειψη του έθνους-κράτους αλλά και την εξαφάνιση του ίδιου του θεσμικού πλαισίου που οδηγεί αναπόφευκτα στο διαχωρισμό της πολιτικής από την οικονομία και τη συνακόλουθη συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια διάφορων ελίτ. Ακόμη, όχι τυ-

268. J.-M. Guehenno, *The End of the Nation-State*, ό.π. σελ. 141.

269. Βλ., για παράδειγμα, P. Kemp *et al.*, *Europe's Green Alternative: A Manifesto for a New World*, Greenprint, 1992.

χαία, η συνομοσπονδιακή πρόταση έχει έλθει σήμερα πάλι στην επικαιρότητα, αν και για διαφορετικούς λόγους, από κάποια «κινήματα ταυτότητας» στη δυτική Ευρώπη (από τους Φλαμανδούς ως τους Λομβαρδούς και από τους Σκοτσέζους ως τους Καταλανούς). Παρά το γεγονός ότι τα κινήματα αυτά βλέπουν τη συνομοσπονδιακή λύση ως το καλύτερο μέσο για να διατηρήσουν την πολιτισμική τους ταυτότητα, ταυτόχρονα, εκφράζουν, με στρεβλό τρόπο βέβαια, το αίτημα για ατομική και κοινωνική αυτονομία. Η στρέβλωση αυτή προκύπτει από το γεγονός ότι η αγοραιοποίηση της κοινωνίας έχει υποβαθμίσει τις κοινοτικές αξίες που σημάδεψαν ιστορικά την ουσία των κοινοτήτων (αμοιβαιότητα, αλληλεγγύη, συνεργασία) προς όφελος των αξιών της αγοράς (ανταγωνισμός, ατομικισμός). Το αποτέλεσμα είναι ότι σήμερα το αίτημα για πολιτισμική αυτονομία δεν θεμελιώνεται στις κοινοτικές αξίες, αλλά, αντίθετα, στις αξίες της αγοράς, δηλαδή σε αξίες που ενθαρρύνουν εντάσεις και συγκρούσεις με άλλες πολιτισμικές κοινότητες. Σ' αυτή την προβληματική, η σημερινή νεορατσιστική έκρηξη στην Ευρώπη σχετίζεται άμεσα με την αποτελεσματική υπονόμηση των κοινοτικών αξιών από το νεοφιλελευθερισμό, καθώς και με την αυξανόμενη ανισότητα και φτώχεια που ακολουθεί την ανάδυση της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης.

Συνοψίζοντας θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι η δυναμική του συστήματος της οικονομίας της αγοράς και της φιλελεύθερης «δημοκρατίας» έχει οδηγήσει στη σημερινή διεθνοποιημένη οικονομία και κοινωνία που χαρακτηρίζεται από πολιτικές και οικονομικές δομές οι οποίες έχουν απογυμνώσει την «πολιτική» αλλά και τη «δημοκρατία» από κάθε νόημα. Επιπλέον η εγκαθίδρυση της οικονομίας της αγοράς έχει οδηγήσει στην ανάδυση της σημερινής οικονομίας ανάπτυξης που έχει καταλήξει στη σημερινή πελώρια συγκέντρωση εισοδήματος, πλούτου και δύναμης, τόσο μεταξύ Βορρά και Νότου, όσο και στο εσωτερικό τους: μεταξύ των ελίτ και μιας μεσαίας τάξης (της οποίας το μέγεθος ποικίλλει ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης) και των υπόλοιπων κοινωνικών στρωμάτων. Με αυτή την έννοια πράγματι φθάσαμε στο τέλος της πολιτικής, όπως την ξέραμε.

Το ερώτημα επομένως είναι εάν θα συνεχιστεί και ενταθεί η σημερινή αλλοτρίωση των πολιτών από αυτό που θεωρείται σήμερα ως πολιτική

και η συνακόλουθη απόσυρσή τους από τα κοινά ή εάν αντίθετα η απογύμνωση της πολιτικής από κάθε νόημα θα λειτουργήσει σαν καταλύτης για την ενεργοποίησή τους με στόχο τη δημιουργία νέων πολιτικών και οικονομικών δομών, στις οποίες η πολιτική θα αποκτήσει πραγματικό νόημα.

Ιδεολογία, διανοούμενοι και ο ρόλος των ΜΜΕ

Ο ρόλος των ΜΜΕ στη στήριξη του θεσμικού πλαισίου της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς είναι καθοριστικός. Το ποιες ιδέες προβάλλονται και γίνονται γνωστές στο ευρύ κοινό και, αντίστοιχα, το ποιοι διανοούμενοι «πασάρονται» σε αυτό αποτελεί, όπως είναι φανερό, σημαντικό τμήμα της διαδικασίας στήριξης του θεσμικού πλαισίου.

Μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της εξουσίας που ασκούν τα ΜΜΕ²⁷⁰ και κυρίως τα ηλεκτρονικά μέσα είναι ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζουν όχι μόνο την προβολή του έργου των διανοούμενων μέσω του έλεγχου που ασκούν στην πρόσβασή τους σε αυτά αλλά ακόμα και την αναγνώριση τους μεταξύ των συνάδελφων τους στον επιστημονικό χώρο. Όπως εύστοχα περιγράφει τη σχετική διαδικασία ο Pierre Bourdieu,²⁷¹ «μολονότι οι δημοσιογράφοι κατέχουν μια κατώτερη και εξαρτημένη θέση στο πεδίο της πολιτιστικής παραγωγής, ασκούν μια πολύ ιδιαίτερη μορφή κυριαρχίας μέσω του έλεγχου που ασκούν πάνω στα μέσα δημόσιας έκφρασης, ελέγχοντας στην πραγματικότητα την ίδια τη δημόσια ύπαρξη, δηλαδή την ικανότητα κάποιου να αναγνωρίζεται ως «δημόσιο πρόσωπο» - πράγμα βέβαια που έχει κρίσιμη σημασία για πρόσωπα όπως οι πολιτικοί και μερικοί διανοούμενοι».

Δεν είναι λοιπόν περίεργο που στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια κάθε σεβόμενος εαυτόν διανοούμενος επιδιώκει να έχει τη δική του τακτι-

270. Βλ. το αφιέρωμα του περιοδικού *Democracy and Nature* «ΜΜΕ, κουλτούρα και δημοκρατία», Μάρ. 1999.

271. P. Bourdieu, *On Television and Journalism*, London: Pluto, 1996, σελ. 46.

κή εκπομπή στην τηλεόραση, πράγμα που δεν είναι δύσκολο να επιτύχει αρκεί να έχει τις κατάλληλες προσβάσεις στα κέντρα εξουσίας και -προπαντός- να συμπλέει με τα δυο ιδεολογικά στρατόπεδα της κατεστημένης σκέψης στην Ελλάδα, δηλαδή είτε το εκσυγχρονιστικό στρατόπεδο (που περιλαμβάνει και τη ρεφορμιστική Αριστερά) είτε το στρατόπεδο των ελληνορθόδοξων. Έτσι μια σειρά επιλεγμένων διανοούμενων έχουν αποκτήσει κατά καιρούς ο καθένας την τηλεοπτική εκπομπή του, στα κρατικά κυρίως κανάλια που, στην Ελλάδα, δεν ενδιαφέρονται τόσο για τα ποσοστά θεαματικότητας όσο για την πελατειακή λειτουργία τους, σε αντίθεση, για παράδειγμα, με το επίσης κρατικό BBC όπου το φαινόμενο είναι αδιανόητο, παρά την ύπαρξη σημαντικότερων και πολύ περισσότερων διανοούμενων του είδους στη Βρετανία. Περισσότερο να σημειωθεί ότι και τα δυο ιδεολογικά στρατόπεδα δεν θέτουν σε καμία αμφισβήτηση το θεσμικό πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας της αγοράς και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, αφού η μεν ρεφορμιστική Αριστερά μέσα στο εκσυγχρονιστικό στρατόπεδο απλώς επικρίνει τις ακραίες συνέπειες της διεθνοποίησης ενώ το ελληνορθόδοξο στρατόπεδο βασικά αμφισβητεί τις πολιτιστικές συνέπειες της ενσωμάτωσης της Ελλάδας στην ΕΕ και τον αντίστοιχο δυτικό πολιτιστικό «ιμπεριαλισμό».

Οι δημοσιογράφοι λοιπόν αυτοί που ελέγχουν τα κρατικά κανάλια ή τις στήλες εφημερίδων μαζικής κυκλοφορίας που ασχολούνται με τη σκέψη (για παράδειγμα, τα ένθετα για βιβλία ή τα διάφορα εβδομαδιαία αφιερώματα που τελευταία ανθίζουν στον ελληνικό τύπο) μπορούν, όπως τονίζει ο Bourdieu, «να επιβάλουν σε ολόκληρη την κοινωνία τη δική τους αντίληψη των προβλημάτων και τη δική τους οπτική γωνία».²⁷² Και αυτό γιατί, παρά τον ανταγωνισμό μεταξύ δημοσιογραφικών συγκροτημάτων και αντίστοιχα των ίδιων των δημοσιογράφων, το δημοσιογραφικό πεδίο θεμελιώνεται πάνω σε ένα σύνολο κοινών παραδοχών και

272. Ό.π., σελ. 47. Βλ. για τα παρ' ημίν, για παράδειγμα, την περίπτωση του υπεύθυνου της «Βιβλιοθήκης» της *Ελευθεροτυπίας*, Θ. Γιαλκέτση, που έχει μετατρέψει ένα υποτιθέμενα ουδέτερο όργανο παρουσίασης της σύγχρονης σκέψης σε όργανο προβολής των απόψεων της ρεφορμιστικής Αριστεράς και ενταφιασμού κάθε αντισυστημικής άποψης.

πεπιοθήσεων που ξεπερνά τις διαφορές αυτές. Το σύνολο αυτό των κοινών παραδοχών και πεπιοθήσεων στη χώρα μας δεν υπερβαίνει τα δυο ιδεολογικά στρατόπεδα που ανέφερα παραπάνω. Έτσι, οι δημοσιογράφοι που ελέγχουν τα σχετικά κανάλια και στήλες, όταν συμβαίνει κάποιο σημαντικό γεγονός ή όταν θέλουν να κάνουν κάποιο αφιέρωμα για να σχολιαστεί ένα σημαντικό κοινωνικό γεγονός (η παγκοσμιοποίηση, η σημασία του αιώνα που πέρασε ή αυτού που ανέτειλε κ.λπ.) θα καλέσουν κατά κανόνα «κατεστημένους» διανοούμενους, δηλαδή διανοούμενους που εκφράζουν απόψεις μέσα στο στενό φάσμα που ορίζουν τα όρια των δυο ιδεολογικών στρατοπέδων. Δηλαδή, σε ένα φάσμα που θα περιλαμβάνει απόψεις οι οποίες δέχονται ως δεδομένο το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο και απλώς εκφράζουν ενστάσεις που δεν ξεπερνούν τα όρια μιας ρεφορμιστικής κριτικής του πλαισίου αυτού.²⁷³ Οι τυχόν εξαιρέσεις στον κανόνα αυτόν γίνονται με στόχο να «αποδειχτεί» ο δήθεν πλουραλισμός τους.

Επομένως το ποιοι διανοούμενοι ανθολογούνται ή επιλέγονται για μαζική προβολή ως οι «κορυφαίοι» διανοούμενοι που καλούνται να σχολιάσουν την πραγματικότητα είναι αποτέλεσμα επιλογής αυτών που ελέγχουν τα σχετικά αφιερώματα και κανάλια με βάση τα παραπάνω κριτήρια. Όπως εύστοχα περιγράφει τη διαδικασία των εβδομαδιαίων αφιερωμάτων ο Bourdieu, «τα εβδομαδιαία αφιερώματα των εφημερίδων λατρεύουν αυτού του είδους τη δραστηριότητα, να δίνουν δηλαδή τη λίστα των «iv» διανοούμενων, των διανοούμενων που «μετράνε».²⁷⁴ Έτσι, η επιλογή διανοούμενων που εκφράζει το στενό φάσμα που ανέφερα και η αγνόηση ή υποβάθμιση του έργου των υπόλοιπων λειτουργεί ως μορφή «κατασκευής συναινέσεων»²⁷⁵ ή άσκησης (συνειδητής ή

273. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το πρόσφατο βιβλίο για την παγκοσμιοποίηση γνωστού οικονομολόγου της ρεφορμιστικής Αριστεράς που προβλήθηκε μαζικά από τα ΜΜΕ (ιδιαίτερα τα κρατικά) και έτυχε της ενθουσιώδους υποδοχής από υπουργούς της σοσιαφιλελεύθερης κυβέρνησης και «ανανεωτικούς αριστερούς» μέχρι... ελληνορθόδοξους και τροτσκιστές!

274. Ό.π., σελ. 57.

275. Ό.π., N. Chomsky and E. S. Herman, *Manufacturing Consent*, New York: Pantheon, 1988.

μη) λογοκρισίας²⁷⁶ αντίστοιχα. Συγχρόνως, όλοι αυτοί οι διανοούμενοι που προβάλλονται μαζικά από τα ΜΜΕ, για το πολύ κοινό, που δεν έχει ούτε το χρόνο ούτε συχνά τη δυνατότητα να προσεγγίσει εναλλακτικούς μη κατεστημένους τρόπους σκέψης, αποτελούν «τους» διανοούμενους, μόνο και μόνο διότι προβάλλονται, οι ίδιοι και οι ίδιοι, συνεχώς από τα μίντια. Σήμερα, μάλιστα, η δύναμη αυτών που ελέγχουν τα ένθετα/αφιερώνματα (ή αντίστοιχα τα σχετικά κανάλια) να προβάλλουν τους επιλεγόμενους διανοούμενους του κατεστημένου είναι ακόμη μεγαλύτερη παρά στο παρελθόν. Ο κατακλυσμός εκδόσεων και πληροφοριών, όπου οι αναγνώστες συνήθως βρίσκονται σε άγνοια ακόμη και για το ποιες είναι οι νέες εκδόσεις ή τα νέα ρεύματα σκέψης, κάνει ακόμα δυσκολότερη την επιλογή (γι' αυτό και στην Ελλάδα κατεστημένοι διανοούμενοι αναλαμβάνουν να κάνουν «ευκολότερη» την επιλογή με εκπομπές για τα σύγχρονα «μονοπάτια της σκέψης» που βέβαια κατά κανόνα δεν θέτουν σε αμφισβήτηση τις θεσμικές παραμέτρους του συστήματος).

Μια άλλη παρενέργεια της προνομιακής πρόσβασης που εξασφαλίζουν στα ΜΜΕ μερικοί από τους διανοούμενους είναι ότι η πρόσβαση αυτή παίζει αποφασιστικό ρόλο στην καθιέρωση τους όχι μόνο στο ευρύ κοινό (με αντίστοιχες επιπτώσεις στις πωλήσεις των βιβλίων τους κ.λπ., δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο αυτοκαθιέρωσης) αλλά και μέσα στα γνωστικά πεδία τους, πράγμα που συνήθως δημιουργεί μια τεράστια αναντιστοιχία μεταξύ πραγματικών προσόντων των διανοούμενων αυτών και της θέσης τους στην ακαδημαϊκή ιεραρχία κ.λπ. Η διαδικασία αυτή χαμηλώνει το «τίμημα εισόδου» σε μια σειρά γνωστικών πεδίων και μπορεί να καθιερώσει κάποιους ως «κορυφαίους» φιλοσόφους, κοινωνιολόγους, οικονομολόγους, ιστορικούς κ.λπ. απλώς και μόνο λόγω της προνομιακής πρόσβασης τους στα ΜΜΕ, με συνέπεια ακόμη και αποφάσεις για το ποια πανεπιστημιακά τμήματα θα τύχουν προνομιακής μεταχείρισης στα ερευνητικά προγράμματά τους να κρίνονται με βάση τις «διασημότητες» που περιλαμβάνουν στο ακαδημαϊκό τους προσωπικό.²⁷⁷

276. P. Bourdieu, ό.π., σελ. 47.

277. Ό.π., σελ. 60.

Καταλήγοντας, είναι ίσως περιττό να προστεθεί ότι όλοι αυτοί οι οποίοι προβάλλονται μαζικά ως οι «κορυφαίοι διανοούμενοι» κ.λπ. είναι ακριβώς αυτοί για τους οποίους συνήθως ο ίδιος ο τίτλος του διανοούμενου είναι λίαν αμφίβολος. Και αυτό διότι, όπως είχε τονίσει ο Καστοριάδης, όταν οι «διανοούμενοι» εγκαταλείπουν την κριτική του θεσμικού πλαισίου και «προσχωρούν ενθουσιωδώς σ' αυτό που υπάρχει απλώς γιατί υπάρχει» τότε παίζουν απλώς το ρόλο του απολογητή του συστήματος.²⁷⁸ Διότι, βέβαια, ιστορικό χαρακτηριστικό της ιντελιγκέντσιας²⁷⁹ είναι η κριτική της θεσμισμένης πραγματικότητας. Όμως η κριτική της θεσμισμένης πραγματικότητας δεν μπορεί ποτέ να γίνει «από τα μέσα», από «διανοούμενους» που έχουν προαποδεχτεί την πραγματικότητα αυτή στους βασικούς θεσμούς της. Δεν αποτελεί δηλαδή πραγματική κριτική της πραγματικότητας η επίκριση των συνεπειών του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου (της συγκέντρωσης οικονομικής και πολιτικής δύναμης ή της διογκούμενης ανισότητας που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση) στο πλαίσιο μιας προβληματικής που δεν θέτει θέμα αμφισβήτησης των ίδιων των θεσμών (της οικονομίας της αγοράς που οδήγησε στην παγκοσμιοποίηση). Η κριτική που περιορίζεται απλώς στην αμφισβήτηση της κακής λειτουργίας των θεσμών -δηλαδή το είδος κριτικής που ασκούν οι «κατεστημένοι» διανοούμενοι τους οποίους προβάλλουν μαζικά τα ΜΜΕ- και όχι των ίδιων των θεσμών δεν έχει καμία σχέση με τον ιστορικό ρόλο των διανοουμένων.

278. Κ. Καστοριάδης, *Ο θρυμματισμένος κόσμος*, Ύψιλον, 1992, σελ. 24.

279. Βλ., για παράδειγμα, Μ. Bookchin, *The Third Revolution*, Cassell, 1996, σελ. 15 και 269.